

Վ. ՎԵՐԵՍԱՅԵՎ

ՊՈԻՇԿԻՆԻ

ԿՅԱՆՔԸ

ՀԱՅԴԵՏԼՈՒՄ

1937

891.71

-49

484

2/5 p 5 u 5/5 2/6

m-24 p 4 p 4/5

1937

9/11
2/11
15/11

15/11

24/11

438

232

15/11

13/11 59

122

13/11 59

16/11 59

641

831.71.032 [Պոպկոն]
4-49 Վ. ՎԵՐԵՍԱՅԵՎ

ՅԵՌԵՎԱՆ 1961 թ.

ՊՈՒՇԿԻՆԻ ԿՅԱՆՔԸ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒՄՆ ԱԿՆՈՐԿ

Ռուս. քաղաք.

Հ Ա Յ Պ Ե Տ Հ Ր Ա Ց

ՅԵՐԵՎԱՆ 1997

~~6983 484~~
A 5022

ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ալեքսանդր Սերգեյեվիչ Պուշկինը ծնվել է Մոսկվայում, 1799 թվին, հին տոմարով մայիսի 26-ին, նոր տոմարով՝ հունիսի 6-ին: Նրա հայրը՝ Սերգեյ Լվովիչը կալվածատեր էր մի հնամյա ազնվականական տոհմի, բայց տնտեսությամբ չէր զրադվում և իր քայքայված կալվածներից քիչ էր յեկամուտ ստանում: Սերգեյ Լվովիչը վարում էր լիակատար անգործ կյանք, արդում էր աշխարհիկ րավականությունները: Շատ հեշտությամբ գրում էր թե ուսերեն և թե ֆրանսերեն մոտանավորներով: Հետաքրքրվում էր գրականությամբ, ուներ հարուստ գրադարան՝ բազկացած գերազանցապես ֆրանսերեն գրքերից, անձնապես ծանոթ էր այն ժամանակվա կարկառուն գրողներից շատերի՝ Կամյուզիլի, Դիմիտրիևի, Ժուկովսկու, Վյազեմսկու հետ:

Պուշկինի մայրը, Նադեժդա Ոսիպովնան, «Պետրոս Մեծի խափշիկ» Իբրահիմ Հանիրալի թոռն էր: Հանիրալը հարեշական տիրական մի իշխանի վորդին էր, վորպես պատանդ բնկել էր Կոստանդնուպոլիս և այնտեղից բերվել Ռուսաստան: Կայսր Պետրոս առաջինը նրան կնքել էր, կրթություն տվել և իրեն մոտեցրել: Պուշկինի արտաքինի և բնավորության մեջ նրա աֆրիկյան ծագումից շատ գծեր էին պահպանվել:

Պուշկինի ծնողներն իրենց լեքեխաներով քիչ

եյին զբաղվում, յերեխաները մեծանում եյին ֆրան-
սիացի դաստիարակչուհիներէ ձեռքի տակ: Պուշկինը
ծուլ ու անփուլթ եր սովորում, հատկապես չիր սի-
րում մաթեմատիկան: Բայց շատ վաղ կ'սկսէ ընթերցա-
նությանը, թագուն մտնում եր հոր զբաղարանը և
ամբողջ ժամերով կարդում եր այն ամենն, ինչ ձեռ-
քէն եր ընկնում: Ինչու ութ տարեկան հասակում ըս-
կըսեց վոտանավորներ գրել ֆրանսերեն լեզվով, վորը
տնային լեզու յեր Պուշկինի ընտանիքում, ինչպէս
ընդհանրապես այն ժամանակվա ազնվականական ըն-
տանիքներում, և Պուշկինը մանկական տարիքում
ֆրանսերեն ավելի լավ եր խոսում, քան ռուսերեն:
Նա ժիր, սթամիտ և չարաճճի տղա յեր: Ծնողները
չեյին սիրում տղային, նա յերբեք նրանցից գգվանք
և կարեկցություն չեր տեսնում:

1811 թվին Պուշկինին տվին Յարսկոյե Սելոյի
լիցեյը — կառավարական նոր բացված ուսումնական
հիմնարկ Յարսկոյե (այժմ Դետսկոյե) Սելոյում:

Մի տարուց ահա թե ինչպիսի պաշտոնական
բնութագիր տվին Պուշկինին լիցեյի դասատուներն
ու վերակացուները: «Ունի ավելի փայլուն, քան հիմ-
նական ձիրքեր, ավելի կրակոտ ու նուրբ, քան խո-
րը միտք... Ընդունակ ե միայն այնպիսի առարկանե-
րից, վորոնք քիչ են լարումն պահանջում, դրա հա-
մար ել նրա հաջողությունները շատ փոքր են... Ծայր
աստիճանի անաշխատասեր եր... Սրամատություն ունի,
բայց դժբախտաբար միայն դատարկախոսության հա-
մար... Թեթևամիտ ե:

Պուշկինն իր ամբողջ կյանքում այդպիսի տպա-
վորություն եր գործում մակերեսային և նրան քիչ
ձանաչող մարդկանց վրա: Իրականության մեջ նա

դեռևս լիցեյում խիստ շատ եր աշխատում, կարդում
և մտածում: «Բաղաք» բանաստեղծության մեջ (1814 թ.)
Պուշկինը թվում է իր սիրած գրողներին: Մարդս
ապշուրում է 15 տարեկան այդ տղայի անսովոր կար-
գացածության վրա: Ահա նրա սիրած հեղինակները—
Հոմերոս, Վիրգիլիոս, Հորացիոս, Տասսո, Մոլիեր, Ռա-
սին, Վոլթեր, Ռուսո, Պարնի, ռուսներից՝ Դերժավին,
Չոնովիզին, Կարամզին, Դիմիտրիև, Կրիլով:

Մի քանի ընկերներ Պուշկինին չեյին սիրում
նրա սուր լեզվի համար: Բաց չա ունեւր նաև շատ
բարեկամներ, վորոնք շատ սիրում էյին նրան — Իվան
Պուշկինը (աղագա դեկարրիստ), բարոն Դելվիգը (ա-
ղագա բանաստեղծ), խանդավառ խելառ Վիլյա Կյու-
խելբեկերը: Լիցեյի վարչակազմի նկատմամբ Պուշկինն
իրեն անկախ եր պահում և դեռևս առաջին կուրսում
նախաձեռնողը հանդիսացավ այն հուզումների, վորոնց
հետևանքով լիցեյից հեռացավ ժողովրդականութուն
չվայելող տեսուչ Մարտին Պիլեցկին:

Լիցեյում հրատարակվում էյին ձեռագիր հան-
դեսներ, սաներից շատերը բանաստեղծութուններ
էյին գրում: Վորպես բանաստեղծ՝ հատկապես առաջ
յիկան յերկու հոգի — Իլիշևսկին և Պուշկինը: Տարեց-
տարի Պուշկինն ավելի մեծ չափով եր ճանաչվում, և
ընկերները հարգանքով դիտում էյին նրա աճող տա-
ղանդը: Պուշկինը լիցեյում խիստ շատ եր գրում: Դեռ-
ևս նրա առաջին փորձերի գնահատողները Պուշկինի
մեջ զգացին դեռատի արծվին, վորը վստահաբար թը-
ռիչքի համար բացել եր իր ամուր թևերը:

1815 թ. հունվարի 8-ին լիցեյում կրտսեր բա-
ժանմունքից ավագ բաժանմունքն անցնող սաների

հրապարակային քննությունը տեղի ունեցավ: Քննություններին՝ պատվավոր հյուրերի թվում ներկա յերտասնութերորդ դարի ամենատաղանդավոր ողես բանաստեղծներից մեկը ծերունի Դերժավինը, Կանչիցին, Պուշկինին: Դերժավինից յերկու քաջ հեռու կանգնած, նա սկսեց կարդալ իր «Հիշողություններ Յարսկոյե Սելոյի մասին» բանաստեղծությունը, վորը գըրված եր Դերժավինի հաջենասիրական ներբողների վոճով: Բանաստեղծությունն ընդհանուր խանդավառություն առաջացրեց: Դերժավինն արցունքն աչքերին նետվեց համբուրելու պատանուն: Շփոթված Պուշկինը փախավ, իսկ Դերժավինը բացականչեց.

— Ահա թե ով կփխարինի Դերժավինին:

Պուշկինն ավելի ու ավելի սկսեց իր վրա հրավիրել այն ժամանակվա ամենակարկառուն գրողների ուշադրությունը: Նրա վրա հույսով եյին նայում Կարամզինը, Բատյուշկովը, Ժուկովսկին, իշխան Վլադիմիրին: 1816 թ. գարնանը Կարամզինն աչցելեց լիցեյը իշխան Վլադեմսկու և Պուշկինի հորյիղրայր՝ բանաստեղծ Վասիլի Լվովիչի հետ: Նա կանչեց Պուշկինին և ասաց.

— Ճախրի՛ր արծվի պես, բայց թռիչքիդ մեջ կանգ մի առնիր:

Բարձր կուրսերում Պուշկինը ծանոթություն հաստատեց Յարսկոյե Սելոյում գտնվող հուսարական գնդի լեյքզվարդիայի սպաների հետ: Այն ժամանակվա գվարդիական սպայության մեծ մասը կառավարության հանդեպ շատ ոպողիցիոն տրամադրությամբ եր հոսակված: Լեյքհուսարների միջոցով Պուշկինը ծանոթացավ այն ժամանակվա անլեզալ գրականությանը:

Նրա վրա մեծ ազդեցութիւն ունեցավ սպանե-
րից մեկը, հետագայում նշանավոր Պ. Յակ. Չաադայե-
վը, վորը հիանալի մտածող և բացառիկ կրթութեան
տեր մարդ էր: Նա այն ժամանակ հեղափոխակա-
նորեն եր տրամադրված և մեծ դեր խաղաց Պուշ-
կինի քաղաքական դաստիարակութեան գործում:
Չաադայեվն ընդհանրապէս ել մեծ ազդեցութիւն ու-
նեցավ Պուշկինի կրթութեան և մտավոր զարգացման
վրա: Մի ժամանակակցի կարծիքով, նա այս տեսա-
կետից Պուշկինին ավելի շատ բան տվեց, քան ամ-
բողջ լիցեյը:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ

Պուշկինը, վորպէս նվազ առաջադեմ, լիցեյից
բաց թողնվեց կոլեգիական քարտուղարի աստիճանով:
(Առաջադեմները բաց էյին թողնվում ավելի բարձր
տիտղոսավոր խորհրդականի աստիճանով): Նա նշա-
նակվեց իբրև աստիճանավոր Պետերբուրգում, արտա-
քին գործոց պետական կոլեգիայում, տարեկան յոթ
հարյուր ռուբլի ռոճիկով: Այդ ժամանակներում լեռի-
տասարդ ազնվականների ծառայութիւնն անվանական
էր միայն. նրանք վոչինչ չէյին անում, ծառայու-
թեան վայրում գրեթե չէյին լերևում, ալլ ծառայում
էյին աստիճանների մեջ առաջ գնալու համար: Պուշ-
կինը վորքան ապես ազատ ժամանակ ունէր:

Նրա ծնողները վոխադրվեցին Պետերբուրգ: Պուշ-
կինն ապրում էր ծնողների մոտ Ֆոնտանկայում, Կա-
լինկինի կամուրջի մոտ: Ազգակցական հարաբերու-
թիւնների և ծանոթութիւնների շնորհիվ Պուշկինը

մտալ կիսաշխարհի լավագույն շրջանները: Դա միջոցներ եր պահանջում, չնչին ռոճիկն անբավարար եր: Իսկ ծնողների գործերն, ինչպես միշտ, խանգարված ելին: Դրան միանում եր հոր մանր ժլատութիւնը:

Պուշկինը գլխովին նետուեց Պետերբուրգի յեռուն կյանքի մեջ: Նա պարում եր պարահանդեսներում, սիրահարվում, խմում: Բաց խմում եր ավելի շատ տղամարդութիւն անելու համար, վորպեսզի ուրիշներից հետ չմնա կամ նրանց գերազանցի: Հենց այդ տղամարդութիւն անելու պատճառով ել իրեն պահում եր գրգռիչ յեղանակով: Թատրոնում, որինակի համար, Ուսեգինի պես «աթոռների արանքով վոտքերը կոխելով» եր անցնում, կամ կանգնում եր բազկաթոռների շարքերի միջև, նստածների հորիզոնը փակելով, իսկ յերբ խնդրում ելին այն կողմ քաշվել, կոպիտ եր պատասխանում: Ամեն մի դատարկ բանի համար մենամարտի յեր կանչում. բայց ընկերներին հաջողվում եր այդ մենամարտերի մեծ մասը կանխել: Իսկ դրան զուգընթաց յերեկոներ եր անցկացնում Պետերբուրգ տեղավորված Չապալայի տանը և նրա հետ զրույցներ եր ունենում ամենալուրջ թեմաների շուրջը կամ կարամզինի տանը բոլորին զարմացնում եր իր մտքով և կարգացածութեամբ:

Չարմանալի յեր, թե յերբ եր կարողանում գրել: Իսկ գրում եր շատ: Իրար հետեից վերջացնում եր «Ռուսլան և Լյուդմիլլա»-ի գլուխները, գրում եր բազմաթիվ լիրիկական բանաստեղծութիւններ: Ավագ գրողները հիացմունքով ելին հետևում նրա տաղանդի արագ աճմանը: Ժուկովսկին գրում եր իշխան Վլա-

գեմակուէն: «Սքանչելի տաղանդ: Ի՞նչպիսի բանաստեղծություններ: Նա ինձ տանջում ե իր ձիւքով, վորպես զւրվական»...

1820 թվի մարտին Պուշկինը վերջացրեց «Ռուս-յան և Լյուդմիլլա»-ն: Պոեմի յերևալը մամուլում մեծ գրական իրադարձություն չեղավ: Պոեմի թեթև, ճոխ չափածոն, պատկերների գեղարվեստականությունը, վառ բնութագրումները, պարզ, անսխեթ լեզուն, վորը չէր վախենում «ամենաժողովրդական» արտահայտություններից,— այս ամենն ինչ վոր բոլորովին անսովոր բան էր ռուսական պոեզիայի մեջ:

Մինչ այդ՝ Պուշկինի գլխի վրա փոթորիկ էր կուտակվում: Ալեքսանդր առաջինի քաղաքականությունը գնալով ավելի ունակցիոն էր դառնում: Ներքին կառավարման գլուխն էր կանգնած Արակչեևը, վորը յերազում էր Ռուսաստանը զորանոցի վերածել Յերկիրն աղքատանում էր անվերջ պատերազմներից: Յերիտասարդ սպաները, վորոնք յեղել էին արտասահմանյան արշավանքներին, հատկապես Ֆրանսիայում, ուր վոչ—չատ ժամանակ առաջ վորոտացել էր թուրթուռական մեծ հեղափոխությունը,— առիթ էին ունեցել տեսնելու ավելի ազատ արևմտա—յեվրոպական քաղաքական կարգերը: Այդ ամենը խիստ թշնամական վերաբերմունք առաջացրեց դեպի կառավարությունը: Լիբերալ ազնվականության մեջ ծագում առան գաղտնի ընկերություններ, վորոնք նպատակ ունեյին սահմանափակել ինքնակալությունը: Պուշկինը հանդիսացավ այն նրբազգաց արձագանքը, վոր անդրադարձնում էր հասարակության ոպդրիցիոն տրամադրությունը: Նա եպիգրամներով ծածկեց Ալեքսանդ-

ըին և նրա ոգնականներին: «Ներբող աղատության մասին» գործում նա դիմում եր ցարերին, վորոնք իրենց համարում էին տերեր «աստծու վողորմածությամբ»:

Ո՛վ տերեր դաժան, ձեզ գահ և պսակ
Որենքն ե տա իս և վո՛չ բնություն.
Ժիր ժողովրդից բարձր ե ձեր հասակ,
Բայց ձեզանից բարձր, վեհ ու իմաստուն՝
Հավիտենական որենքն ե արթուն:
(Թարգմ. Վեսպեր)

«Գյուղ» բանաստեղծության մեջ նա վառ գույ-
ներով նկարագրում եր ճորտ գյուղացիության դրու-
թյունը: Իիմելով Չաադայելին, նա գրում եր.

Հավատա, ընկեր, կծագի՛ շուտով,
Այգն յերջանկության՝ դյուլթիչ ու վարար
Քնից կարթնանա Ռուսաստանը ծով,
Ինքնակալության աճյունի վրա՝
Մեր անունները կգրի հերթով:
(Թարգմ. Վեսպեր)

Բանաստեղծություններն արտագրված որինակ-
ներով արագորեն տարածվում էին ամբողջ Ռուսաս-
տանում, չկար քիչ թե շատ մի գրագետ պրապորշնիկ,
վորը դրանք անգիր չիմանար:

Յերբ վերջապես, կառավարությանը հասան նրա
աղատ բանաստեղծությունները, Պետերբուրգի զին-
վորական գեներալ—նահանգապետ կոմս Միլոռադո-

վիչը Պուշկինին իր մոտ պահանջեց, նա չեկավ, Մի-
լոռադովիչը նրա ներկայութեամբ հրամայեց վոստի-
կանապատին գնալ և Պուշկինի ընակարանում խու-
զարկութուն կատարել: Պուշկինը հասկացավ, թե
բանն ինչո՞ւմն է և ասաց.

— Կոմս, Դուք իզուր եք այդ անում: Այնտեղ
չեք գտնի ձեր փնտռածը: Ավելի լավ է հրամայեցեք
ինձ թուղթ ու գրիչ տան, յետ հենց այստեղ ամեն
ինչ կգրեմ:

Պուշկինը նստեց և գրեց իր բոլոր անլեզալ բա-
նաստեղծութիւնները:

Դործը լուրջ ընույթ ստացավ: Ալեքսանդր կայս-
րը վորոշեց Պուշկինին Սիբիր աքսորել կամ քշել Սո-
լովկիի վանքը: Պուշկինի բազմաթիւ բարեկամներն
իրար անցան, Կարամզինի և Ժուկովսկու հոգսերի շնոր-
հիւ վորոշվեց Պուշկինին Սիբիրի կամ Սոլովկիի փո-
խարեն ուղարկել հարավ, Յեկատերինոսլավ (այժմ
Դնեպրոպետրովսկ), Ռուսաստանի հարավամասի կոլո-
նիատների գլխավոր խնամակալ գեներալ Ինզովի մոտ
ծառայելու:

1820 թվի մայիսի 6-ին Պուշկինը մեկնեց Պե-
տերբուրգից:

ՀԱՐԱՎՈՒՄ

Հեծելազորի գեներալ Նիկ. Նիկ. Ռաչեվսկին, նա-
պոլեոնյան պատերազմների եպոխայի ուսակաւ կար-
կառուն այդ զորավարը, Պետերբուրգից գնում եր
կովկասյան ջրերը: Գեներալին ուղեկցում էին նրա
չիրկուկրտսեր աղջիկներն ու կրտսեր վորդին, լեյթ-

հուսարական ռոտմիստը Նիկողայը: Պուշկինը ծանոթ եր Ռայեվսկիների ընտանիքի հետ Պետերբուրգում, իսկ Նիկողայի հետ բարեկամացել եր դեռ Ցարսկոյե Սելոյում լիցեյիստ յեղած ժամանակ, չիրքայնտեղ եր գտնվում լեյբհուսարական գունդը: Ծանապարհորդները կանգ առան հանգստանալու Յեկատերինոսլավում: Նիկողայը գիտեր, վոր Պուշկինն այդտեղ եր վտարված, և գնաց նրան փնտռելու: Նա նրան գտավ քաղաքի արվարձանի հրեյական մի խրդճուկ խրճիթում: Չսավրված, դժգույն և նիհար Պուշկինը մալարիայի նոպաչով բռնված պառկած եր տախտակյա նստարանի վրա: Այդ պայմաններում Ռաեսկու վրա նա շնչեցուցիչ տպավորություն գործեց: Ուրախությունից Պուշկինի աչքերը թրջվեցին:

Ինզովի թույլտվությամբ գեներալ Ռայեվսկին Պուշկինին իր հետ կովկաս տարավ: Ամռանը Պուշկինը Ռաեսկու հետ ապրեց ջրերում, վաննաներ ընդունեց, իսկ ոգոստոսի սկզբին՝ Ռայեվսկիների հրավերով, նրանց հետ Ղրիմ գնաց և յերեք շաբաթ Ռաեսկիների հետ անցկացրեց Գուրգուֆում, — յերեք յերանելի շաբաթ, վորոնք մնացին Պուշկինի հիշողության մեջ նրա կյանքի ամբողջ ընթացքում:

Սեպտեմբերի սկզբին Պուշկինը գեներալ Ռաեսկու հետ մեկնեց Գուրգուֆից: Այդ ժամանակամիջոցում գեներալ Ինզովի գրասենյակը Յեկատերինոսլավից փոխադրվել եր Կիշինեվ (Բեսարաբիա), և Պուշկինն այնտեղ ուղևորվեց: Ծանապարհին նա նորից տենդով հիվանդացավ. կատարելապես հիվանդ՝ նա գնաց Բախչիսարայ, դիտեց խանական պալատն իր

նշանավոր «արցունքի շատրվան»-ով և սեպտեմբերի 21-ին հասավ Կիշինեփ:

Կիշինեփում գտնվում էր Հարավային բանակի դիվիզիաներից մեկի շտաբը: Դիվիզիայի հրամանատարն էր գեներալ Միխ-Ֆյոդ. Ուլովը, վորը գաղտնի «Բարորության միության» անդամ էր: Նա իր գնդերում մտցրել էր կրթական, այսպես կոչված լանկասթայան դպրոցներ գինվորների համար, յեռանդով պայքարում էր մարմնական պատիժների դեմ: Պուշկինի գալուց հետո նա շուտով ամուսնացավ գեներալ Ռայսկոյ մեծ աղջկա՝ Յեկատիրինա Նիկոլայեվնայի հետ, վորը, Պուշկինի կարծիքով, «արտասովոր կին էր»: Պուշկինն Ուլովների մոտ ընդունվում էր վորպես տան մարդ: Այնտեղ նա ծանոթացավ Ուլովի դիվիզիայի սպանների հետ: Նրանց մեջ քիչ էին խելացի և տաղանդավոր մարդիկ:

«Բարորության միությունը» յերկու բաժին ուներ: Մեկի կենտրոնը գտնվում էր Պետերբուրգում, մյուսի կենտրոնը հարավում, Տուլչինոյում, ուր գտնվում էր Հարավային բանակի գլխավոր շտաբը: Պետերբուրգցիները ցանկանում էին սահմանադրություն՝ ազնվականական իրավունքների և կալվածատիրական հողատիրության պահպանումով: Ավելի ուշ, դիվալ հարավայինները վորպես նպատակ էին առաջադրել դեմոկրատական հանրապետությունը՝ ազնվականական առանձնաշնորհումների լիակատար վերացումով և քաղաքական իրավունքներում բոլոր քաջացիների հավասարեցումով:

Հարավայինների գլուխն էր կանգնած գնդապետ Պետելը: Պուշկինը նրա հետ հանդիպում ունեցավ

Կիշինեվում, յերբ Պետեւիլը կարճ ժամանակո՞ր
այնտեղ եր յեկել: 1821 թվի ապրիլի 9-ին Պուշ-
կինը գրում եր իր որագրում. «Առավոտն անցկաց-
րի Պետեւիլի հետ... նա մեկն ե իմ ճանաչած ամենից
որիգինալ մտքերից»:

Կիշինեվից Պուշկինը մի քանի անգամ հյուր
գնաց Կիևի նահանգ, Կամենկա գյուղը, գեներալ Ռա-
ևսկու մորը պատկանող մի հարուստ կալվածքը: Կա-
մենկայում ապրում եր Ռաևսկու մոր վորդին յերկ-
բորդ ամուսնությունից, Վասիլի Լվովիչ Իավիդովը,
վոր Հաբավային ընկերության ամենագործոն ան-
դամներից մեկն եր: Ամեն տարի նոյեմբերի վերջում,
նրա մոր անվանակոչությունը տոնելու պատրվակով
Կամենկա խորհրդակցության ելին գալիս գաղտնի ըն-
կերության անդամները: Այդպիսի համագումարներից
մեկին պատահաբար ներկա յեղավ Պուշկինը և վերա-
նորոգեց ծանոթությունը Ի. Գ. Յակուշկինի հետ, վո-
րին նա արդեն հանդիպել եր Պետերբուրգում: Յա-
կուշկինը նույնպէս ընկերության ամենագործոն ան-
դամն եր:

Հեղափոխության այն ժամանակվա այդ բոլոր
կարկառուն գործիչների հետ հաղորդակից լինելը մեծ
ազդեցություն ունեցավ Պուշկինի քաղաքական դար-
գացման վրա: Նրա ուղղիցիոն տրամադրություններն
ամրացան: Դրան նպաստեցին նաև Յեվրոպայում տեւ-
ղի ունեցած դեպքերը: Հեղափոխություն եր բռնկվե-
լիս պանիայում, Նեապոլում. Հունաստանն ապստամ-
բել էր Թուրքիայի դէմ, Պուշկինը խանդավառ հետե-
վում եր հունական ապստամբության ընթացքին, ին-
քը յերազում եր մասնակցել նրան:

Ընդհանրապես յերբեք Պուշկինն այնքան հեղա-
փոխականորեն տրամադրված չեր լեզվի, վորքան այդ
ժամանակ. նա գրում եր.

Դո՛ւք, մրրիկներ ու քամի, ալեկոծե՛ք ջրերը.
Խորտակեցե՛ք ամրոցն այժմ՝ կորստաբեր ու
դաժան,

Ո՞ւր ես, ահե՛ղ փոթորիկ, ազատության դու
նշան.

Այս անաղատ ջրերից՝ վե՛ր սլացիր անվհերս
(Թարգմ. Վեսպեր)

Կիշինիվում յեղած ժամանակամիջոցում Պուշկինը
գրեց «Դաշուլն» հեղափոխական բանաստեղծությունը:
Այն ժամանակ գրեց նաև կծու եպիգրամն Ալեք-
սանդր առաջինի հասցեյին—«Թմբկահարության տակ
դաստիարակված»: Պուշկինը նախագծում եր մի դրա-
մա, ուր ազնվականը թղթախաղում տարվում ե իր
հին, հավատարիմ ծառային. սկսում ե պոեմը Մեծ
Նովգորոդի ազատության համար կռվող առասպելական
ժարտիկ Վադիմի մասին: Իբ քաղաքական տրամադ-
րությունների անձնական արտահայտության խընդ-
րում Պուշկինը, ինչպես Պետերբուրգում, վոյ մի զգու-
շության չեր դիմում: Գաղտնի գործակալները հե-
տևյալը հաղորդեցին Պետերբուրգ. «Պուշկինը հրապա-
րակով և նույնիսկ սրճարաններում հայհոյում ե վոչ
միայն գինվորական իշխանությանը, այլ նույնիսկ
կառավարությանը»:

Իբ հաջացքներով և տրամադրություններով սեր-
տորեն հարելով գաղտնի ընկերությանը, Պուշկինը,

սակայն, նրան անդամ չեր: Վոչ մեկը հեղափոխական շարժման պատմութեան մեջ մտած դավադիրներէից, ինչպէս դեկաբրիստները, Պուշկինին չեր հայտնում դադանիքը: մեկ կողմից, վախենում եյին, վոր նա կարող ե վեճի տաք ժամանակ բերնից խոսք թոցնել: մյուս կողմից՝ նրան պահում եյին վորպէս վիթխարի տաղանդի, և գտնում եյին, վոր նա իր գրչով բավականաչափ աշխատում ե իրենց նպատակներէ համար:

Պետերբուրգի բարեկամները ջանասիրաբար հոգում եյին Պուշկինին Կիշինեւից ավելի կուլտուրական մի կենտրոն տեղափոխելու մասին: Հենց այդ ժամանակ Ուեսսայում գիններալ — նահանգապետ նշանակւեց յիվրոպական կրթություն ստացած մի մարդ, Մ. Ս. Վորոնցովը: Ալ. Իվ. Տուրգենեւի ջանքերի շնորհիվ՝ արտաքին գործոց մինիստրը Պուշկինին Կիշինեւից փոխադրեց Ուեսսա, իսկ Վորոնցովը խոստացավ նրան վերջնել իր հովանավորութեան տակ և նրա տաղանդին տրամադրել ամենաբարենպաստ պայմաններ՝ զարգանալու համար:

Պուշկինն ուրախութեամբ թողեց Կիշինեւը և անցավ Ուեսսա: Կոմս Վորոնցովը Պուշկինին շատ գուրգուրանքով ընդունեց, հրավիրեց իր տունը, ծանոթացրեց իր գեղեցկուհի կնոջ՝ Յելիզավետա Կսավերյեւնայի հետ: Պուշկինի առջև բացվեցին ամբողջական հասարակական կապերը: Վորոնցովը նա միշտ սիրելի էր:

Պուշկինի նյութական դրութեանը չափազանց անախաճելի չեր: Նա հաշվում եր վորպէս կոմս Վորոնցովի գրասենյակի աշխատակից և ստանում եր ամսական 58 ռուբլի ու մի քանի կոպեկ սոճիկ Բո-

նի վոր Պուշկինն ամենեվին չգիտեր փող պահել և շուայլ կյանք եր վարում, ուստի այդ փողն, իհարկե, չեր բավարարում:

Իրենք՝ հանգամանքները Պուշկինին մղեցին դեպի աշխարհի մի ճանապարհ, վորը միանգամայն նոր ու ոտար եր այն ժամանակվա ազնվական գրողի համար: Ազնվականական միջավայրում, վորին պատկանում եր Պուշկինը, ամօթալի յեր համարվում փող վերցնել գրական յերկերի համար: Այդ նշանակում եր «վաճառքի հանել ներշնչումը»: Պուշկինը վրձնականորեն դեմ գնաց այդ աղաչական նախապաշարմունքին. «ներշնչումը չի ծախվում, բայց կարելի յե ձեռագիրը ծախել», — սա նրա նշանավոր ասացվածքն է:

Պուշկինը հաբավում շատ-շատ եր գրում: Նա այդ ժամանակ, ինչպես ինքն ե խոստովանում, «խելքը թոցնում եր Բայրոնի համար»: «Կովկասյան դերին», «Բախչիսարայի շատրվանը», «Ավազակ յեղրայրներ» պոեմները, վորոնք գրվել են Բայրոնի ազդեցության տակ, գծում են հզոր կրքերի և խոր ապրումների տեր մռայլ, հիասթափված հերոսների Բայրոնով հափշտակվելն այն ժամանակ ընդհանուր բան եր. Պուշկինի պոեմները, վորոնք գրված եյին հոյակապ չափածոյով, լեցուն եյին վառ գեղարվեստական պատկերներով, անագին հաջողություն ունեցան. հասարակության մեջ եր ամենամեծ գոհությունը: Պուշկինի ժողովրդականությունն անում եր տարեց-տարի: Ողեսայում Պուշկինն սկսեց գրել իր ամենանշանակելի յերկերից մեկը — «Յեվկենի մեղքին» պոեմը:

Կիշինեպի բարեկամները, այցելելով Պուշկինին

Ողեսայում, նկատեցին, վոր նա ամսե-ամիս ավելի
ու ավելի մոայլ և դյուրագրգիռ և դառնում: Նրա
հարաբերությունները կոմս Վորոնցովի հետ չեչին լա-
վանում: Կոմս Վորոնցովն այն ժամանակվա ռուսա-
կան վարչարարների մեջ աչքի չեք ընկնում իր
կուլտուրականությամբ, յնուանդով և դործարարու-
թյամբ: Բայց նա ինտրիպան եք և չեսամոլ, սա-
ռը և ուխտադրուժ, ամենամանր ինքնասիրության
տեր, սիրում եք շողոքորթությունն ու ստորաքար-
շությունը: Պուշկինը հասարակ ծառայող եք Վորոն-
ցովի գրասենյակում, աչնինչ իրեն անկախ եք պա-
հում, պահանջում եք իր հետ վարվել վորպես հավա-
սար մարդու, չեք շողոքորթում Վորոնցովին, չեք հիա-
նում նրանով մյուս ծառայողների պես, վորոնք ըո-
ւորն ել ջոկովի ու հիանալի դաստիարակված, շքեղ
ու հարգալիր յերիտասարդներ ելին: Վորոնցովն սկը-
սեց գնալով ավելի ու ավելի սառը և մեծամտաբար
վերաբերվել Պուշկինի հետ:

1824 թվի մալխին Վորոնցովը պաշտոնական
առաջարկ ուղարկեց Պուշկինին, վորպես իր գրասեն-
յակի ծառայողի, մեկնել դավառները և տեղեկություն-
ներ հավաքել աչնտեղ չերևան յիկած մորեխի,
ինչպես և այն վոչնչացի ելու ուղղությամբ ձեռք
առնված միջոցների մասին: Պուշկինը գազազեց:
Ստացած գործուղումն ասում եք, վոր Վորոնցովն
ուզում եք նրան դարձնել իսկական չինոֆիլ:
Պուշկինը վորոշեց հրաժարվել գործուղումից: Բա-
րեկամները նրան համոզեցին այդ բանը չա-
նել: Պուշկինը մեկնեց, իսկ վերադառնալով, ինչ-

պէս պատմում եյին, այսպիսի մի զեկուցագիր ներկայացրեց Վորոնցովին.

Մորեխը թռալ, թռալ,

Յեւ նստեց:

Չորս կողմը նայեց, ամեն ինչ կերաւ

Յեւ նորից թռալ:

(Թարգմ. Վեսսելեր)

Պուշկինն անմիջապէս խնդրագիր տվեց իր հրա-
ժարականի մասին և վորոշեց ապրել գրական աշխա-
տանքով:

Աքսորականի կաշկանդված վիճակը, Վորոնցովի
հալածանքները, շնորհիւ գրաքննական ճնշումների ա-
զատ ստեղծագործելու անկարելիութիւնը, — այս բո-
լորը հետզհետե Պուշկինին ստիպեցին Ռուսաստանից
փախչելու վորոշմանը հանգել: Նա սկսեց նախապատ-
րաստովիլ նաւով փախչելու դեպի Կոստանդնուպոլիս:
Բարեկամներից մի քանիսն ոգնում էլին նրան: Բայց
փախուստն ինչ-ինչ պատճառներով գլուխ չեկաւ:

Գանի վոր Պուշկինը համարվում էր արտաքին
գործոց մինիստրութեան սխտեմի ծառայող, ուս-
տի հրաժարականի վերաբերյալ խնդրագիրն ուղարկ-
վեց Պետերբուրգ: Այն ինչ Վորոնցովը քնած չէր: Մե-
կը մշտնի յետևից նա Պուշկինի մասին զեկուցագրեր
էր ուղարկում Պետերբուրգ: Նա աշխատում էր հալա-
տացնել կառավարութեանը, վոր Օռլեսայի հասարա-
կութիւնը ծայր աստիճանի վտանգավոր է Պուշկինի
համար, վոր նա կարող է նրան վարակել մոլորու-
թիւններով և վտանգավոր մտքերով, վոր շատ ոգ-

տակար կլինի Պուշկինին հեռացնել նրա յերկրպագու-
ների շողոքորթութունից, վորոնք նրա գլուխը պըտ-
տեցնում և յերիտասարդին ներշնչում են ասն միտքը,
թե նա յերևելի գրող և, «այնինչ նա սոսկ թույլ ըն-
դորինակող և գրող լորդ Բայրընի, վորի ոգտին շատ
քիչ բան կարելի յե ասել:

Պուշկինը հանգիստ սպասում եր պաշտոնաթո-
ղության: Իսկ ամպերն ավելի ու ավելի ելին խտա-
նում նրա գլխավերևը: Մոսկվայի վոստրիկանությու-
նը բռնեց Պուշկինի մի նամակը՝ գրած իր բարեկա-
մին, ուր նա գրում եր աստծո գոյության և հոգու
անմահության ոգտին յեղած պատճառաբանություն-
ների անհամողիչ լինելու մասին: Վորոնցովը Պետեր-
բուրգից մի գրություն ստացավ, վորով հրահանգվում
եր Պուշկինին հեռացնել ծառայությունից՝ վատ վար-
քի համար և անհապաղ վտարել ծնողների կալվածքը:
Պսկովի նահանգը, տեղական իշխանության հսկողու-
թյան տակ: Պուշկինը շշմեց, յերբ նրան հայտնեցին
ցարի վորոշումը: Յեվ բոլորին այդ վորոշումը զար-
մացրեց իր խստությամբ: 1824 թվի հուլիսի 31-ին
Ողեստյի քաղաքապետը Պուշկինին ուղարկեց Պսկովի
նահանգը:

ՄԻԽԱՅԼՈՎՍԿՈՅԵՅՈՒՄ

Պուշկինն իշխանության հրամանով ուղեւորվեց
առանց վորեւ տեղ կանգ առնելու և ոգոստոսի 9-ին
հասավ ծնողների կալվածքը, Միխայլովսկոյի գյուղը:
Գրեթե յերկու տարի նա անցկացրեց գյուղում
կատարյալ մենակության մեջ իր պառավ դայակ Ա-

քինա Ռոդիոնովնայի հետ: Առավոտյան վեր եր կենում
և սառը ջրի լողանք ընդունում, իսկ հետո նստում
եր գրելու: Ուշ եր ճաշում. ճաշից հետո ձիով շրջա-
գայում եր, յերեկոյան ձանձրությունից ինքն իր հետ
բիլիարդ եր խաղում կամ թե լսում եր դաշակի հե-
քիաթները: «Ի՜նչ սքանչելի բաներ են այս հեքիաթ-
ները, — հիացմունքով գրում եր Պուշկինն իր բարե-
կամներին:— Ամեն մեկը մի պոեմ ե... Դաշակս Տառ-
յանայի գայակի որդիներն են. նա յե իմ միակ բա-
րեկամունքն, և միայն նրա հետ յես չեմ ձանձրա-
նում»:

Տոն որերին Պուշկինը յերբեմն ողեսական կար-
միր շապիկ եր հագնում, թոկ եր կապում մեջքին և
ճանապարհվում եր հարևան Սվյատագորկի վանքը
տոնավաճառի, նստում եր կույր մուրացկանների մոտ,
լսում և գրի յեր առնում նրանց յերգերը Դազարոսի,
աստծո մարդ Ալեքսեյի մասին:

Հարևան կալվածատերերի հետ Պուշկինը հարա-
բերություն չուներ, միայն հարևան Տրիգորսկոյե
գյուղի կալվածատիրուհի Պրասկովյա Ալեքսանդրովնա
Ոսիպովայի հետ եր ծանոթություն պահում: Նա ար-
դեն իսկ վոչ — յերիտասարդ, բայց կրթված և խելոք
կին եր: Պուշկինը շատ եր սիրում նրան և մինչև իր
կյանքի վերջը բարեկամական հարաբերություններ
պահպանեց նրա հետ:

Պուշկինը հյուժվում եր կարոտից և ձանձրույ-
թից: Նա միշտ սիրել է աղմուկը, շարժումը, մեծ
հասարակությունը, մտավոր լարված մթնոլորտը: Մի-
խայլովսկոյից նրա գրած նամակները լի յեն այս-
պիսի խոստովանություններով. «Միխայլովսկոյեն հեղ-

ձուլցիչ ե ինձ համար», «մեղանում անձրեւը շատ ե
աղմկում, քամին աղմկում ե, անտառն աղմկում ե,
աղմկալի յե, բայց ձանձրալի» և այլն: Նրա հոգին
կատաղությամբ եր լցվել կառավարության հալածանք-
ների դեմ, վորը մի տեղից մյուսն եր գցում նրան և
հնարավորություն չեր տալիս հանգիստ աշխատելու:
Յեւ զարձյալ Պուշկինի առջև՝ վորպես դրությունից
դուրս գալու միակ յեւթ, սկսեց ուրվագծվել փոխուս-
տը դեպի արտասահման: Սակայն իրագործել այն
զարձյալ չհաջողվեց:

1825 թվի հունվարին Միխայիլովսկոյե յեկաւ
Պուշկինին այցելելու նրա լիցեյական հին բարեկամ
Իվան Իվանիչ Պուշչինը: Նա յեկավ վաղ առավոտյան:
Պուշկինը նրան տեսավ լուսամուտից և առանց հագնը-
վելու, գիշերային շապիկով, սառնամանիքի մեջ դուրս
թռավ ընկերոջն ընդառաջ: Տեսակցությունը շատ ու-
րախ եր. Պուշչինը Պուշկինին նվիր եր բերել Գրիբո-
լեդովի «Խելքից պատուհաս»-ը, վորն այն ժամանակ
տարածվում եր ձեռագիր արտագրությամբ: Ճաշից
հետո նստեցին կարգալու:

Նրանք խոսեցին նաև գաղտնի ընկերության
մասին: Պուշչինը Հյուսիսային գաղտնի ընկերության
յեռանդուն անդամ եր: Մինչև այժմ նա Պուշկինից
թաղցնում եր իր մասնակցությունն այդ ընկերու-
թյանը, իսկ այժմ տարտամ կերպով ակնարկից, վոր
անդամ ե. Պուշկինը հուզված վիր թռավ աթոռից: Նա
հիշեց Կիշինովի իր բարեկամ մայոր Ռաեսկուն. ար-
դեն հինգերորդ տարին եր, ինչ նրան պահում եյին
Տիրասպոլի բերդում և վորինչ չեյին կարողանում
դուրս քաշել նրանից:

— Ժիշտ ե, այս ամենը մայոր Ռայչովսկու կա-

պակցությամբ,— բացականչեց Պուշկինը, հետո, հան-
գըստասնալով, ավելացրեց, բայց և այնպես, յես քեզ,
սիրելի Պուշկին, չեմ ստիպի խոսել: Թերևս, դու իրա-
վացի յես, վոր ինձ չես վստահում: Ծիշտ ե, յես ար-
ժանի չեմ այդ վստահության իմ շատ հիմարություն-
ները պատճառով:

Նստեցին մինչև ուշ գիշեր: Պուշկինի կառքը բե-
րին: Ընկերները պինդ պրկախառնվեցին և բաժանվեցին
— ընդմիջտ: Նույն 1825 թվի վերջում, գեկտեմբերի
14-ի ապստամբությունից հետո, Պուշկինը ձերբակալ-
վեց և ուղարկվեց աքսոր՝ տաժանակիր աշխատանքի:

Գյուղում անցկացրած մի օրինակ, տպավորու-
թյունն ըրով աղքատ կյանքի տարիները շատ բարենը-
պաստ յեղան Պուշկինի ստեղծագործության հա-
մար: Նա շատ եր գրում: Ինքն իր հանդեպ պահանջ-
ները մեծացան: «Զգում եմ, գրում եր Պուշկինը,—
վոր իմ հոգևոր ուժերը հասել են լիակատար հասու-
նության, յես կարող եմ ստեղծագործել»:

1824 թվի հոկտեմբերին Պուշկինը Միխայլով-
սկոյեյում վերջացրեց գեռես հարավում սկսած «Գըն-
չուներ» պոեմը, Նույն Միխայլովսկոյեյում Պուշկինը
գրեց մի մեծ գործ, վորի վրա աշխատում եր լերկար ու
սիրով,— «Բորիս Դոդոնով» պատմական տրագեդիան:
Թատրոնը յուր յեր գնում «ռուսական Ռասիններին»
գործերով — ֆրանսիական կեղծ-կլասի ակաճ նմոշ-
ների սեթևեթ ընդօրինակումներով, վորոնք վոչ մի
գեղարվեստական նշանակություն չունեցին: Պուշկինն
իրեն նպատակ առաջադրեց թատրոնը շուտ տալ դե-
պի Շեքսպիրի հարթած ուղին: «Հաստատապես հա-
վատացած լինելով,— գրում ե նա,— վոր մեր թատ-
րոնի հնացած ձևերը վերափոխում են պահանջում,

յես իմ տրադեդիան դասավորեցի մեր հոր՝ Շեքսպիրի սխտեմով... Յես նրան նմանեցրի բնավորությունների ազատ ու լայն պատկերումը, տիպերի արտասովոր կազմությունը և պարզությունը... Յես հաստատապես հավատացած եմ, վոր մեր թատրոնի համար պատշաճ են շեքսպիրյան դրամայի ժողովրդական որենքները և վոչ թե Ռասինի տրադեդիաների արքունական սովորույթը: Դարի վոգին պահանջում և մեծ փոփոխություններ նաև դրամատիկական բեմում:

1825 թվի աշնանը Պուշկինն ավարտեց «Բորիս»-ը, ինքն իրեն բարձրաձայն կարդալով ծափ տըվեց և խանդավառ բացականչեց — «Ա՛յ դու Պուշկին, այ դու շան վորդի»:

Միխայլովսկոյեյում Պուշկինը շարունակեց գրել «Ոնեգին»-ը, վոր սկսել եր Ոգեսայում: Վերջացրեց չերբորդ գլխը, գրեց չորբորդ և հինգերորդ գլուխները: 1825 թվի գեկտեմբերի կեսերին յերկու առավոտ նստելով՝ գրեց «Կոմս Նուրին» պոեմը:

1825 թվի նոյեմբերի 19-ին (հին տոմարով) անըստասելի կերպով մեռավ կաշսր Ալեքսանդր առաջինը: Նրա գահաժառանգն եր համարվում իր յեղբայր Կոնստանդինը, բայց նա վաղուց արդեն հրաժարվել եր զահակալական իրավունքներից: Սակայն այդ բանը չգիտես ինչո՞ւ գաղտնի յեր պահվում: Կայսր պետք և դառնար ըստ կարգի հաջորդ յեղբայրը — Նիկոլայը: Զորքերը նախ բերվեցին յերգում տալու Կոնստանդինին, և Նիկոլայն ինքն ել յերգում տվեց նրան, հետո սկսեցին յերգման տանել Նիկոլային: Գաղտնի ընկերության անդամները վորոշեցին ոգտվել այդ

Թյուրիմացությունից և դինվորական հեղաշրջման ճանապարհով հասնել ինքնակալության սահմանափակմանը, կամ նույնիսկ տապալմանը: Նրանք գործերին ներշնչեցին, թե Կոնստանդինը բռնի կերպով եմեկուսացված, և դեկտեմբերի 14-ին նրանց դուրս բերին Սենատի հրապարակը Նիկուլայի դեմ: Ապրատամբությունը ճնշվեց Նիկուլայի թնդանոթներով:

Գահակալության փոփոխությունը մեծ հույսեր ծնեցրեց Պուշկինի հոգում: Նա վորոշեց միջնորդություն հաբուցել իր ազատագրման մասին: Չեր կարելի ավելի բարենպաստ մոմենտ ընտրել միջնորդություն հարուցելու համար: Ճիշտ և, ինքը Պուշկինը գաղտնի ընկերության անդամ չեր, բայց գրեթե բոլոր ձերբակալվածների մոտ գտնում էին նրա հեղափոխական բանաստեղծությունները: Բոլոր տվյալների հիման վրա կառավարության համար միանգամայն պարզ կերպով ուրվագծվեց Պուշկինի հսկայական ազիտացիոն դերն ապստամբության նախապատրաստման գործում:

Պուշկինի խնդրադրին պատասխան չտրվեց: Վերջացավ հետաքննությունը: Հինգ դեկտեմբրիստի կախաղան հանեցին, ավելի քան հարյուր հոգու աքսորեցին Սիրիբ, քաժանակիր աշխատանքի: Պուշկինը ծանոթ եր կախաղան հանվածների մեծ մասի հետ, ճանաչում եր աքսորվածներից շատերին: Նրանց նըկատմամբ տեսված դատաստանը նրա վրա ցնցող ապավորություն թողեց: «Կախաղան հանվածները կախաղան են հանված,— գրում եր նա,— բայց հարյուր քսան բարեկամների, յեղբայրների, ընկերների տաժանակիր աշխատանքը սոսկալի յե»: Հետագայում

դեռ յերկար ժամանակ Պուշկինն իր սեվագրութունների մեջ նկարագրում եր կախաղանը հինգ դեակներով և մտախոհ մակագրում եր. «Յեա ել կարող եյի, ինչպես աչստեղ ե...»: «Յեա ել կարող եյի...»:

1826 թվի սեպտեմբերի 3-ին Պուշկինն իր յերեկոն անցկացրեց Տրիգորսկում: Սքանչելի յնդանակ եր: Պուշկինը շատ զվարթ եր, զրոսնում եր որիորդների հետ. յերեկոյան ժամը 11-ին նրանք ուղեկցում եյին Պուշկինին դեպի Սիխալովսկոյե տանող ճանապարհը: Իսկ լուսարացին՝ Տրիգորսկոյե վաղ տվեց Պուշկինի պառավ դաշակ Արինա Ռոգլինովնան, գդգդոված, վախեցած և հեկեկալով: Նա հաղորդեց, վոր գիշերը Սիխալովսկոյե յեր յեկել ինչ-վոր սպա կամ զինվոր, վերցրել եր Պուշկինին և տարել իր հետ:

Մինչ աչգ, Պուշկինը ֆելդցեյերի հետ կառքով ալանում եր դեպի Մոսկվա: Գնում եյին գիշեր — ցերեկ: Սեպտեմբերի 8-ին տեղ հասան: Պուշկինին ժամանակ չտվին՝ վոչ հանգստանալու, վոչ շորերը փոխելու և վոչ ել սափրվելու. ցրտից դողալով, ցեխով պառված՝ նրան տարան ուղղակի պալատ և մտցրին Նիկոլայի առանձնասենյակը:

Կայսրը Պուշկինին դիմավորեց շատ վողորմածաբար: Նրանց միջև յերկար խոսակցություն տեղի ունեցավ: Ցարը հարցրեց.

— Պուշկին, կմասնակցեյի՞ր արդյոք դեկտեմբերի 14-ին, յեթե Պետերբուրգում լինեյիր:

Պուշկինը համարձակ պատասխան տվեց.

— Անպալման, արքա՛ւ, իմ լուրը բարեկամները դավադրության մեջ եյին և չեա չեյի կարող չմասնակցել զբան: Միմիայն իմ բացակայությունը փրկեց ինձ:

Նիկողայը հարցրեց, թե փոխվե՞լ ե արդո՞ք նրա մտածելակերպը և խոսք տալի՞ս ե այլ կերպ մը-
տածել ու գործել, յեթե նրան ազատություն տրվի...

Հետո սառը հարցրեց.

— Այժմ ի՞նչ ես գրում:

— Գրեթե վոչինչ, գրաքննությունը շատ խիստ ե:

— Իսկ ինչո՞ւ յիս այնպիսի բան գրում, վո՞ր
գրաքննությունը չթույլատրի:

— Գրաքննությունն ամենաանմեղ բաներն ել
թույլ չի տալիս:

— Դե լավ, ուրեմն յեա կլինեմ քո գրաքննիչը: Ինչ
ուղարկիր այն ամենը, ինչ կգրես:

Կայսրը՝ ձեռքից բռնած առանձնասենյակից դուրս
տարավ հուզված Պուշկինին և ընդունարանում խըմբ-
ված պալատականներին ասաց.

— Պարոնայք, Ահա ձեզ նոր Պուշկինը: Հնի
ձասին մոռանանք:

Բայց դրանք լոկ խոսքեր եյին: Ամբողջ վարքը
պարզ կերպով ցույց տվեց ցարին, վոր Պուշկինն ա-
մենևին ել այդպիսի նոր մարդ չի դարձել:

Պարզ եր, վոր նրանից յերեք Դերժավին, Կա-
րամզին կամ Ժուկովսկի դուրս չեր գա, վոր ցարը
յերեք չեր կարողանա հանգիստ սրտով վստահել նրան:

ՅԱՐԻ ՅԵՎ ԺԱՆԴԱՐՄՆԵՐԻ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿ

Պուշկինն ազատություն ստացավ և մնաց Մոսկ-
վայում ապրելու: Մոսկվան Պուշկինին խանդավա-
ռությամբ դիմավորեց: Յերբ նա առաջին անգամ յե-
րևաց թատրոնում, բոլոր շարքերով անցավ նրա ա-

նունը կրկնող շշուկը. բոլոր հայացքները, բոլոր հե-
ռադիտակներն ուղղվել էյին նրա վրա, մոչ վոք
դեպի բեմը չեր նայում: Հավաքույթներում և պարա-
հանդեսներում ընդհանուր ուշադրությունն ուղղվում
էր Պուշկինի վրա, կանայք շրջապատում էին նրան,
անընդհատ նրան էյին ընտրում կոտիլլոնի և մագուր-
կայի համար: Առավոտները Պուշկինի ընդունարանը
լիցուն էր լինում ալցեկուներով. նրան ճանաչում էր
ամբողջ քաղաքը, բոլորը նրանով հետաքրքրվում
էյին: Ամենաաչքի ընկնող մարդիկ պատիվ էյին
համարում ծանոթանալ նրա հետ:

Հետագա տարիները Պուշկինն ապրեց մերթ
Մոսկվայում, մերթ Պետերբուրգում: Նա հափշտակու-
թյամբ անձնատուր յեղավ մեծ քաղաքի բավականու-
թյուններին: Բայց և այնպես խիստ շատ աշխատում
էր, իրար հետևից գրեց «Յեվգենի Ռիդկին»-ի գլուխ-
ները: 1828 թվի ցիստտ աշնանը Պուշկինը յերկու-
յերեք շաբաթում գրեց ամբողջ «Պոլտավա»-ն: Նա
այն գրում էր իրոք վոր «և՛ հնչյուններով, և՛ խոսովու-
թյամբ լիցուն»: Գրում էր ամբողջ որերով: Բանաս-
տեղծությունները նույնիսկ նա տեսնում էր յիրազում,
այնպես վոր գիշերը վեր էր թռչում անկողնից և գրի
յեր առնում միան մեջ: Այն մասերը, վորոնք չէյին
կարողանում չափածոյի վերածվել, նա գրի յեր առ-
նում արձակով: Բայց հետո խնամքով բոլորը հղկում
էր, ջնջում, նորից գրում, նորից ջնջում: Ընդհան-
րապես իր յերկերի վրա Պուշկինը խիստ շատ էր աշ-
խատում: Նրա սեագրությունները ներկայացնում են
հաջորդաբար նորից և նորից ջնջված, իրար վրա ծեփ-
ված տողերի և բառերի համաաւարած մի ցանց:

Աքսորից վերադառնալուց հետո՝ Պուշկինը ցարի և կառավարութեան նկատմամբ իրեն այնպես եր պահում, վոր վոչ մի բանում չիր կարող կշտամբանքի տեղի տալ:

Ինչպիսին ել լիներ աչգ ժամանակ Պուշկինի խափան վերաբերմունքն ինքնակալութեան հանդեպ, այնուամենայնիւ, նա վոչ մի բանով առիթ չեր տալիս իրեն կասկածելու քաղաքական անբարեհուսութեան մեջ: Մակայն Նիկոլայր շարունակում եր ամենախոր անստահութեամբ վերաբերվել նրան: Այն «վոյորմածութեաններ», վորոնց առատորեն արժանացնում եր Պուշկինին կայսրը, բանից դուրս ե գալիս՝ նրանից խլում էին նույնիսկ այն իրավունքները, վորոնցից ոգտվում եր ամեն մի քաղքենի:

Պուշկինի և ցարի միջնորդն եր նորին մեծութեան սեփական գրասենյակի նշանավոր «Յերբորդ բաժանմունքի» պետ, ժանդարմական գնեբրալ Բենկենդորֆը, վորը ցարի ամենամատիկ մարդն եր: Մոսկվայում բարեկամների շրջանում Պուշկինը կարգաց իր «Բորիս Գոդունով»-ը: Բենկենդորֆից անմիջապես ցուցում չեկավ, վոր առանց վաղորոք ցարին նայել տալու՝ Պուշկինն իրավունք չունի վորեն ճանապարհով «տարածել» իր յերկերը: Դուրս եր գալիս, վոր Պուշկինը, ուրիշների համեմատութեամբ իրը թե առանձնաշնորհյալ վիճակում դրված լինելով հանդերձ, չեր կարող նույնիսկ իր յերկերը կարդալ բարեկամներին՝ առանց նախնական թույլտվութեան:

Վորոշելով ձեռնարկել «Բորիս Գոդունով»-ի տրդարութեանը, Պուշկինն իր պիեսն ուղարկեց ցարին գրաքննութեան համար: Շուտով նա Բենկենդորֆից

տեղեկությունն ստացաւ, վոր կայսրը մեծ գոհունա-
կությամբ կարգաց պիեսը և նրա վերաբերւալ զեկու-
ցագրի վրա բարեհաճեց գրել հետեւյալը. «Յիս Կոնստան-
տին, վոր պ. Պուշկինի նպատակը կատարւած կլիներ
յեթն հազար յեղած մաքրազարգումով իր կոմեդի-
ան վերափոխի պատմական վիպակի կամ վեպի, վալ-
տեր Սկոտի նմանողությամբ»։ Տգետ կայսրը բանաս-
տեղծին հանձնարարում եր արմատապէս վերամշա-
կել հանճարեղ յերկը նրա ցուցումների համաձայն,
Այս ապուշ հանձնարարության ամբողջ կոմիդի մենք
կգնահատենք, յերբ հիշենք, վոր «Բորիս Գոգոլնով»-ը
գրելիս՝ Պուշկինի զլխավոր նպատակն եր յեղել հենց
մեր թատրոնի խոր ռեֆորմը։ Պուշկինը դառն հեզ-
նանքով պատասխանեց Բենկլենդորֆին. «Համաձայն
եմ, վոր իմ դրամատիկական պոեմն ավելի շատ թեք-
վում ե դեպի պատմական վեպը, քան թե դեպի տրա-
գեդիան, ինչպես վոր արքա կայսրը բարեհաճել և
նկատել։ Յովում եմ, վոր ուժ չունեմ վերակառուցել
մի անգամ արդեն գրածս»։ Ինքնակալի խորհուրդը
հրաման ե,— հարկ յեղալ պիեսի տպագրությունը
հետաձգել։

Այսպէս սկսվեց ժանդարմի և նրա չարամիտ
հրամանատարի խնամակալությունը հանճարեղ բա-
նաստեղծի վրա, վորը տեւեց մինչև նրա կյանքի վեր-
ջը։ Խնամակալության տակ եր վոչ միայն նրա գրա-
կան գործունեյությունը, այլև նրա կյանքի յուրա-
քանչյուր քայլը։

Յերկու սալայի մոտ գտնվեցին գրաքննության
կողմից արգելւած գրվագներ «Անդրե Շենյե» բանաս-
տեղծությունից՝ «Դեկտեմբերի 14-ին» վերնագրով։

Այդ գործով պատասխանատուության կանչվեց նաև Պուշկինը, նրան մի շարք հարցաքննությունների յենթարկեցին: Պուշկինին, վերջապես, հաջողվեց ապացուցել, Վոր այդ գրվագը Վոչ մի առնչություն չունի գեկտեմբերյան դեպքերի հետ և գրված է յեղեղ գեկտեմբերի 14-ից շատ առաջ: Արդյունքը յեղավ այն, Վոր նրան ամենախիստ կերպով արգելվեց «հասարակության մեջ թողնել» իր յերկերը՝ առանց գլխաքննության, իսկ նա ինքը գրվեց վոստիկանության գաղանի հսկողության տակ:

Դեռ այդ գործը չէր վերջացել, յերբ մի նոր, ավելի լուրջ գործ հարուցվեց Պուշկինի դեմ: Կառավարության ձեռքը հասավ դեռևս Կիշինևում Պուշկինի գրած «Գավրիլիադա» հակակրոնական պոեմը, վորք ծաղրում եր ավետարանական առասպելը Քրիստոսի անարատ հղացման մասին: Այսպիսի սրբապղծությունը կարող եր Պուշկինին սպառնալ հավետնական բանտարկության վանական ամենասոսկալի բանտերից մեկում: Բազմաթիվ հարցաքննությունների ժամանակ Պուշկինը համառորեն ժխտում եր իր հեղինակ լինելը, իսկ իր հոգու խորքում շատ անհանգիստ եր: «Կանխադգացում» բանաստեղծությունից կարելի յե տեսնել, թե Պուշկինն այդ ժամանակ ինչքան եր հոգնել անընդհատ հետապնդումն իրից:

Գլխիս վերև՝ կրկին ամպերն
Հավաքվեցին յուր թյան մեջ.
Ճակատագիրս նախաձգեռն՝
Սպառնում է կրկին, անվերջ —
Դժբախտությունն աղետաբեր...

Կալահապանեմ արհամարհանքս՝
Ճակատագրի արդյոք հանդեպ,
Յեւ կտանեմ նրա դեմ արդ
Տոկունությունը հազվադեպ՝
Ջահելությանն իմ այս հալարտ:

Այս մըրկոտ կյանքից հոգնած՝
Սպասում եմ յես փոթորկի...
(Թարգմ. Վեսպեր)

Վերջ ի վերջո, լիովին չալարդված պատճառներով,
այս դործը կարճվեց:

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ԿՈՎԿԱՍ

Գառնական թվականների վերջում մերձավորներն սկսեցին վորոշ փոփոխություն նկատել Պուշկինի բնավորության մեջ: Նա ավելի պակաս հաճույքով եր հասարակության մեջ լինում, սկսել եր իր անկյան, ընտանեկան կյանքի պահանջն զգալ:

1828 թվին Մոսկվայի պարահանդեսներից մեկում նա ծանոթացավ տասնվեցամյա մի աղջկա՝ Նատալիա Նիկոլայեվնա Գոնչարովայի հետ: Դա մոսկվացի դատարկամիտ ուրիորդ եր, վորի ամբողջ կրթությունն այն եր, վոր լավ խոսում եր Ֆրանսերեն և հիանալի պարում: Բայց նա զմայլելի գեղեցկության տեր եր: Պուշկինը սիրահարվեց նրան, ներկայացվեց նրա ծնողներին, սկսեց լինել Գոնչարովների տանը: Պատմում են, վոր այդ ժամանակ Նատալիա Նիկոլայեւնան Պուշկինից նույնիսկ վոշինչ չեր կարդացել:

ընդհանրապես իր ամբողջ կյանքում խորապես անտարբեր ե յեղել դեպի պոեզիան: Նրա հետ Պուշկինը վոչ մի հոգեկան առնչություն չեր կարող ունենալ: Նա դիտում էր նրան «ջերմեռանդորեն ծնրադրելով գեղեցկության սրբության առջև», այրվում էր սիրուց, բայց զգում էր, վոր աղջիկն անտարբեր ե իր նկատմամբ, վոր ինքը վոչնչով չի կարող նրան հետաքրքրել և հրապուրել: Նրա հետ ամոթխած եր, յերկչոտ, ինչպես առաջին անգամ սիրահարված պատանին: Յեւ ընդհանրապես Գոնչարովների ընտանիքում նա սառնություն եր զգում և նեղվում: Մորը, Նատալիա Իվանովնային, Պուշկինը դուր չեր գալիս: Չնայած այդ ամենին, Պուշկինը 1829 թվի ապրիլի վերջում առաջարկություն արավ Նատալիա Նիկոլայիվնային: Նրան ուղղակի չմերժեցին, բայց պատասխանեցին, թե Նատաշան դեռ շատ ջահել ե, թե պետք ե սպասել...

Նույն գիշերը Պուշկինը մեկնեց Կովկաս, գործող բանակ:

Այդ ժամանակ Ռուսաստանի պատերազմն եր թյուրքիայի դեմ: Կովկասյան ճակատում գլխավոր հրամանատար Պասկևիչը ներխուժել եր թյուրքիայի սահմաններից ներս և հարձակվում եր Երզրումի ամրոցի վրա: Նրա բանակում ծառայում եր Նիժնի-Նովգորոդի զրադունների գնդի հրամանատար, Պուշկինի հին բարեկամ Նիկ. Նիկ. Ռաևսկի — կրտսերը, իսկ Ռաևսկու համհարզն եր Պուշկինի կրտսեր յեղբայր Լեվը: Մայիսի վերջում Պուշկինը գնաց Թիֆլիս, այնտեղ ապրեց յերկու շաբաթ և ճանապարհ ընկավ բանակին հասնելու: Հասավ, ներկայացավ Պաս-

կեհիչին և տեղավորվեց Ռեանկու վրանում:

Բանակային կյանքը շատ դուր յեկավ Պուշկինին:

«Թնդանոթը, — պատմում է նա, — մեզ վեր երկացնում արշալույսին: Քունը վրանում դարմանալի առողջ քուն է: Ճաշին ասիական խորովածը ցողում էյինք Տավրիկյան ձյան մեջ սառցրած անգլիական քարեջրով և շամպանով»:

Պուշկինը շրջագայում երկազակի ձի հեծած, մտրակը ձեռքին: Սև սյուրտուկ հագած և գլխին ցիլինդր ծածկած ախարհիկ մարդը ղինվորականների մեջ շատ անսովոր պատկեր երևերկայացնում: Զինվորները Պուշկինին գերմանացի քահանա էյին համարում:

Բանակը հասավ Երզրում և 1829 թ. հունիսի 27-ին վերցրեց քաղաքն առանց վորեք դիմադրության հանդիպելու: Այդ չխանգարեց Պասկևիչին քաղաքի առումը պատկերացնել վորպես մեծ հաղթանակ: Պուշկինն Երզրումում ապրեց ավելի քան յերեք շաբաթ: Քաղաքում ժառախտ չերևան յեկավ: Նա վորոշեց մեկնել, Պասկևիչը պահում եր Պուշկինին, առաջարկելով հետագա ձեռնարկումների ախանատեսը լինել: Բայց, ըստ յերեույթին, Պուշկինի համար բոլորովին պարզ եր այդ ձեռնարկումների բնույթը, նա հրաժեշտ տվեց Պասկևիչին և մեկնեց Ռուսաստան:

*
* *

Վորքան ավելի յեր առնակտնանում Պուշկինի ըս-

ստեղծագործությունը, վորքան նա առաջ եր գնում,
այնքան ավելի քիչ եր սկսում նրան հասկանալ քըն-
նադատությունը, այնքան ավելի սառն եյին վերա-
բերվում ընթերցողները նրան:

«Պոլտավա»-ն սառն ընդունելություն գտավ
հասարակության կողմից, իսկ Բուլգարինի որդան
«Սեվերնայա Պչելա»-ն չարախնդորեն գրում եր «Հա-
սարակության կողմից «Պոլտավա»-յին ցույց տրված
սառն ընդունելությունը պարզ ապացույց ե այն բա-
նի, վոր անունների համայքն անհետացել է»:

Անտարբերությամբ ընդունվեց «Բորիս Գորո-
նով»-ը, վորը 1830 թվին վերջապես լույս տեսավ:
Նրա մասին գրում եյին. «Պոեզիան ստեղծագործություն
ե. իսկ այստեղ վոչ մի որիգինալ ստեղծագործություն
չկա: Բորիսը և Շուլյակին չափածոյի յեն փոխադրված
լոկ Կարամզինի յերգածայն պոեմից»: «Ոնեգին»-ի
յոթը րորդ գլխի, այդ վեպի լավագույն գլուխներից
մեկի մասին հայտաբարում եյին՝ «լիակատար անկում»:

Պրնդ փակվելով սառը և լռին մենության մեջ,
Պուշկինը գրում եր.

Պոեա, մի գնահատիր դու սերը ժողովրդի,
Շուտ կլոի աղմուկը գովեստների խանդավառ.
Կլսես դատն հիմարի, սառ ծիծաղը ամսոխի,
Բայց անսահման մնա դու, մնա հանգիստ և մոռլ:
(Թարգմ. Վեպպեր)

Պուշկինի հասարակական աշխարհայեցողության
մեջ դեռևս դեկտեմբերյան ապստամբությունից առաջ
ակաված բեկումը ժամանակի ընթացքում անընդհատ
ուժեղացավ:

Նա առաջվա պես դառնորեն ցավում էր տաժա-
նակիր աշխատանքի ուղարկված դեկարրիստների հա-
մար, չէր կորցնում հույսը, վոր նրանց ներումն կը-
շնորհեն, բոցավառ վողջույն էր ուղարկում նրանց՝
Սիրիո և գուշակում էր ցանկալի ժամանակների գա-
լուստը:

Յեվ կրնկենն մի որ շղթաները ձեր,

Բանտը կդառնա խղճուկ ափհալ,

Ազատությունը դեմ կվազի ձեղ,

Ու ընկերներեց սրէր կստանաք:

(Թարգմ. Դ. Դեմիրճյան)

Նա իրեն նկարագրում էր յերգիչ Արիոնի կեր-
պարանքով, վորը փրկվեց ընդհանուր նավախորտա-
կումից:

Կորան լուղորդն ու դեկավար,

Ո, յես մյալն, յերգիչս վառ,

Խորհողս՝ ամի նետվեղի

Յեվ յերդում եմ յես առնացի՝

Նախկին հիմներն ահա կրկին,

Ու թաց զգեստս արեգակի

Ներքո փռած՝ մի ժայռի տակ

Չսրացնում եմ:

(Թարգմ. Կենտրոն)

Բայց նախկին հիմների համար նա ալժամ հավատ-
չունի, դեկարրիստների գործը նա անհուսալիորեն
առնուլ տված էր համարում:

ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ ՅԵՎ ԲՈՒԴԻՆՈՅՈՒՄ

1830 թվի վաղ գարնանը Պուշկինի՝ Մոսկվայի
բարեկամներից մեկը պարահանդեսում Նատալիա Նի-
կոլաևնա Գոնչարովալի և նրա մոր հետ խոսեց Պուշ-

կինի մասին: Մայր ու աղջիկ բարեհաճորեն արտահայտվեցին Պուշկինի մասին և խնդրեցին բարեկշիռան: Պուշկինը հոգով կենդանացավ, մի ակնթարթում պատրաստվեց և Մոսկվա սլացավ: Նա այցելեց Գոնչարովներին: Նրան փաղաքշանքով ընդունեցին: Նա դարձյալ սկսեց լինել նրանց տանը և ապրիլի 6-ին չեղկորդ անգամ առաջարկութուն արավ:

Պուշկինի առաջարկութունն ընդունվեց:

1830 թվի մայիսի 6-ին տեղի ունեցավ Պուշկինի պաշտոնական նշանդրեքը Նատալիա Նիկոլայնայի և Գոնչարովայի հետ: Պուշկինի հայրը վորդու ամուսնության առթիվ Նիժնի—Նովգորոդի իր կալվածքներից նրան հատկացրեց Կրիստենեվ գյուղի յերկու հարյուր չգրավադրված գյուղացիական «շունչ»: Աշնան սկզբին Պուշկինը գնաց Նիժնի—Նովգորոդի նահանգը, վորպեսզի անցնի կալվածքի գլուխը և կարգի բերի իր գույքային գործերը: Նա նախատեսում էր շատ քիչ մնալ այնտեղ: Այն ինչ Վոլպայով գեպի վերև եր բարձրանում խոլերան: Մոսկվայից հաշված յերկրորդ կայանում Պուշկինն իմացավ, վոր խոլերան արդեն հասել է Նիժնի: Յերբ նա չեկավ Բոլշոյ (հայրենական կալվածքը), շրջապատի գյուղերը շղթայվեցին պահպանելով: ամեն տեղ կարանտիններ դրվեցին: Ժողովուրդը տրտնջում էր, տեղ-տեղ բռնկումներ ելին բռնկում:

Շաբաթներ շաբաթներ, ամիսներ ամիսների հետևից անցնում էին, իսկ Պուշկինը դեռ նստած էր Բոլդինոյում: Խոլերան տարածվեց, մոտեցավ Մոսկվային, կարանտինները փակեցին բոլոր ճանապարհները, Մոսկվան շղթայվեց գինվորական պահակախումբերով: Ասում էին, թե խոլերան արդեն Մոսկվա-

յումն եւ Պուշկինը սաստիկ անհանգստանում եր իր հարսնացույի, նրա առողջության և անվտանգության համար. մանավանդ, վոր լուրեր եյին գալիս թե հարսանիքը քանդվում ե, նառալիա Նիկոլայեֆուան ուրիշի հետ ե ամուսնաւորում: Նա անգտում եր դեպի Մոսկվա, յերկու անգամ դուրս յեկավ Բոլդինոյից, հույս ունենալով անցկենալ կարանտիններէ միջով, բայց յերկու անգամին ել հարկ յեղավ վերադառնալ:

Այդ աշնանը, վոր Պուշկինն անցկացրեց Բոլդինոյում, նրա ստեղծագործության թափը միանգամայն անսովոր եր. Յերեք ամսում նա գրեց «Վոքրիկ տրագիդիաներ», «Տնակ Կոլոմնայում», Բեկինի պատմվածաշարը, «Ոսնեգին»-ի վերջին յերկու գլուխները, մոտ յերեսուն լիրիկական բանաստեղծություն: «Վորդեծնության աշուն» եր անվանում դա Պուշկինը:

Զարմանալի յեն այդ ժամանակ Պուշկինի գրածների վոչ միայն քանակն ու բարձր վորակը, այլեայն հեշտությունը, վորով նա մի տրամադրությունից բոլորովին այլ տրամադրության եր անցնում: Այնպիսի թափանցիկության աստիճանի զվարթ պատմվածքներին, ինչպես «Գեղջկուհի որիորդը», «Բուք»-ը, «Տնակ Կոլոմնայում», հաջորդում եյին խորապես լուրջ դրամաներ, ինչպես «Ժլատ ասպետ»-ը, «Մոցարտ և Սալցերի»-ն, «Խնձուկք ժանտախտի ժամանակ»: Այդ աշնան լիրիկան լեցուն ե ամենաբազմազան, իրար հակադիր տրամադրութլւններով:

Միայն դեկտեմբեր ամսի սկզբին Պուշկինին հաջողվեց, վերջապես, դուրս պրծնել Բոլդինոյից: Դեկտեմբերի 5-ին նա Մոսկվայումն եր:

Հարսանիքը տեղի ունեցավ 1831 թվի փետրվարի 18-ին Բոլշայա Նիկիտսկայա փողոցի (այժմ Գերցենի փողոցի) Բոլշոյե Վոզնեսենիե յեկեղեցում: Պուշկինը, ի հակադրություն վերջին որերի, ուրախ եր, **գլխաւոր: բարեկամներ: նկատմամբ՝ սիրալիր, ծիծաղում էր: Բայց ձխախաղալով յայն ժամանակ, յերբ մասնինները փոխանակում եյին, Պուշկինի մատանին ընկավ հատակի վրա: Հետո նրա մոմը մարեց: Սնահալատ Պուշկինը դժգունեց և շշնջաց:**

— Այս բոլորը վատ նախագուշակումներ են:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՏՈ

Պուշկինը հույս ուներ կնոջ հետ միասին մնալ Մոսկվայում ապրելու: Նրանք զբաղեցնում էին լավ կահավորված մի բնակարան՝ Արքատում: «Յես ամուսնացած եմ և յերջանիկ եմ,— գրում էր Պուշկինը Պըլիտնեվին:— Մի ցանկություն ունեմ, այն, վոր կյանքումս վոչինչ չփոխվի: Լավագուշնի չեմ սպասում: Այս վիճակն ինձ համար այնքան նոր է, վոր ասես թե վերածնված լինեմ»: Բայց գնալով ուժեղանում էին ընդհարումները զոքանչի հետ: Նատալիա Իվանովնան չարախոսում էր Պուշկինի մասին. ամեն կերպ սեպնում էր նրան իր աղջկա առաջ: Այնպիսի դատարկ վեճեր սկսվեցին, վոր Պուշկինն այլևս անկարող էր տանել: Նա լուծարքի յենթարկեց Մոսկվայի իր բնակարանը և մայիսի կեսերին կնոջ հետ միասին գընաց Պետերբուրգ: Այնտեղ ել վորոշեցին հաստատվել: Իսկ ամառվա համար մի ամառանոց վարձեց Յարսկոյե Սելոյում, Պետերբուրգի տակ:

Պուշկինը սիրում էր իր կնոջը: Բայց Նատալիա Նիկոլայեֆնային խիստ հետաքրքրում էին արդու-
ղարդն ու աշխարհիկ հաջողությունները: Ամուսնու
լարված ստեղծագործական և մտավոր կյանքում՝ նա
անընդունակ էր վորեւէ մասնակցություն ունենալ:
Դեռևս ստեղծագործական հույզով լեցուն՝ Պուշկինը
գալիս էր նրա մոտ կարդալու նոր բանաստեղծու-
թյունները, իսկ նա ճղավում էր.— Տիր իմ աստված,
ինչքան ես լինձ ձանձրացրել քո վոտանավորներով,
Պուշկին:

Սովորաբար, վոր ձմեռը վերջացած էր թվում, գար-
նանն սկսեց մոլեգնել նոր ուժով և շարժվեց դեպի
Պետերբուրգ: Կայսրն արքունիքի հետ փոխադրվեց
Ցարսկոյե Սելո. «Ցարսկոյե Սելոն յեռուզեռ ապրեց
և մայրաքաղաքի վերածվեց»,— գրում էր Պուշկինը
Պետենբիին:

Մի անգամ Ցարսկոյե Սելոյի պարկում՝ Պուշ-
կինը հանդիպեց կայսրին: Նիկոլայը Պուշկինի հետ
շատ վողորմածաբար վարվեց, հարց ու փորձ արավ
նրա գործերի մասին և ի միջի այլոց հարց տվեց,
թե ինչո՞ւ չի ծառայում: Պուշկինը պատասխանեց,
թե պատրաստ է, բայց գրական ծառայությունից
բացի՝ ուրիշ վոչ մի ծառայություն չգիտե: Այն ժա-
մանակ ցարը նրան առաջարկեց զբաղվել Պետրոս Ա-
ռաշինի պատմությունը գրելով:

Պուշկինի գեղեցկուհի կինը շատ դուր յեկավ
կայսրուհուն. իսկ կայսրը դեռ առաջ, Մոսկվայում
լեզած պահին, տոնակատարությունների ժամանակ
հանդիպել էր Նատալիա Նիկոլայեֆնային, յերբ նա
դեռ աղջիկ էր, և նրան շատ սիրունիկ ու հետաքրքիր

եր համարել: Կախարդահին ցանկություն հայտնեց,
վոր Նատալիա Նիկոլայիվնան լինի արքունիքում:

1831 թվի աշնանը Պուշկինը Յարսկոյի Սելոյից
տեղափոխվեց Պետերբուրգ: Նրան պաշտոնապես դարձ-
րին արտաքին գործոց պետական կոլեգիայի պաշտոն-
յա, շուտով փոխադրեցին հաջորդ աստիճանը և նրան
նշանակեցին հինգ հազար ռուբլի ռոճիկ, բայց Պուշ-
կինի այժմյան պահանջների համար դա շատ քիչ էր:

Նատալիա Նիկոլայիվնայի կյանքն անց էր կե-
նում անդադրում զվարճալիքների, տոնակատարու-
թյունների և պարահանդեսների մեջ: Նա տուն էր
վերադառնում գիշերվա ժամը չորսին — հինգին, ուշ
եր վեր կենում. ճաշում էին չերեկոյան ժամը ութին,
ճաշից հետո Նատալիա Նիկոլայիվնան շորերը փոխում
էր և դարձյալ գնում: Նրան ուղեկցում էր ամուսի-
նը: Վաղուց արդեն Պուշկինի համար անցել էին ժա-
մանակները, յերբ նա տարվում էր պարերով: Բայց դե-
հեր կարելի, վոր կինը մենակ գնար: Յեւ ըրոր չե-
րեկոյները Պուշկինն անց էր կացնում պարահանդես-
ներում, կանգնում էր պատի տակ, ծուլորեն նայում
էր պարողներին. պաղպաղակ էր ուտում և հորանջում:
Մի անգամ նա հառաչանքով ասաց իր մի ծանոթ
տիկկնոջ.

Գերություն, դերություն, բոյարական տուն,

Կանգնած ուտում ես դու և նստած քնում:

(Թարգմ. Վեսպեր)

Բարեկամները հարաճուն տխրությամբ էյին դիտում,

Թե այժմ ստեղծագործության համար ինչպիսի օոս-
 կալի պայմաններում եր ապրում Պուշկինը: Նա ին-
 քըն ել տխրությամբ գրում եր իր բարեկամներից
 մեկին. «Չունեմ ամուրիի ազատ կյանքի հանգիստը,
 վոր անհրաժեշտ ե գրելու համար: Շրջում եմ կիսաշ-
 խարհում, կինս շատ մողայի մեջ ե,— այս ամենը
 փող ե պահանջում, փողը ձեռք ե բերվում աշխա-
 տություններիով, իսկ աշխատությունները առանձնու-
 թյուն են պահանջում»: Նոր աշխատությունների հա-
 մար չկար մենություն. արդեն գրված աշխատություն-
 ների տպագրության համար անընդհատ ծագում եյին
 Պուշկինին ցույց տրվող բարձրագույն «վողորմածու-
 թյունից», իր յիրկերը գրաքննության համար կայս-
 րին ներկայացնելու իրավունքից ըզխող խոչընդոտներ:

Պուշկինը չենթադրում եր, թե այդ իր իրավուն-
 քն ե,— բանից դուրս յեկավ, վոր դա իր պարտա-
 նությունն ե: Յեւ Պուշկինը գրում եր Բենկենդորֆին.
 «Համարձակվում եմ խնդրել մի վողորմածության
 մասին,— առաջիկայում իրավունք ունենալ մանր
 չերկերիս համար դիմելու սովորական գրաքննու-
 թյան»: Ահա թե ինչպիսի շնորհի մասին ստիպված
 եր միջնորդություն հարուցել Պուշկինը:

Պուշկինը սաստիկ աշխատում եր արխիվներում,
 ցարի հանձնարարած Պետրոս I-ի պատմության հա-
 մար նյութեր հավաքելով: Բայց Պետրոսի պատմու-
 թյան վերաբերյալ նախապատրաստական աշխատան-
 քից նրան կտրում եր մի այլ աշխատանք: Պուշկի-
 նին հետաքրքրում եր 18-րդ դարի կազակային դյու-
 ղապիական ապստամբության առաջնորդ Պուգաչովը:
 Միևնույն ժամանակ նա միտք հղացավ մի վեպ գրել

Պուգաչովի ժամանակաշրջանից: Դրա համար Պուշկինը պետք է այցելեր Արևելյան Ռուսաստանի վայրերը, ուր գործել էր Պուգաչովը: Պուշկինը չորս ամսով արձակուրդ ստացավ և 1833 թվի հուլիսի 17-ին մեկնեց Պետերբուրգից: Իսկ նրա հետևից դեպի այն նահանգների պետերը, ուր պետք է այցելեր Պուշկինը, հոսեցին գաղտնի հրահանգներ — «հիմնարկության մեջ պատշաճ կարգադրություն անել տիտղոսավոր խորհրդական Պ. Ս. Պուշկինի մասին՝ նրա տեղում լինելու ժամանակամիջոցում վոստիկանական գաղտնի հսկողություն սահմանելով նրա ապրելակերպի ու վարքի նկատմամբ»:

Պուշկինն այցելեց Կազան, Որենբուրգ, Ուրալսկ: Հին բնակիչներին հարց ու փորձ արավ Պուգաչովի մասին, դիտեց ռազմական գործողությունների վայրերը: Որենբուրգից նա գնաց Բերդա ստանցիան, Պուգաչովի նախկին մայրաքաղաքը:

Բերդայում Պուշկինը դտավ մի պառավ, յոթանասունհինգամյա մի կազակուհի, վորն անձամբ ճանաչել էր Պուգաչովին: Պուշկինը նրա հետ նստեց ամբողջ առավոտ, հարց ու փորձ արավ նրան, լսեց նրա յերգերը և հրաժեշտի ժամանակ նրան տվեց մի վոսկի չերվոնեց:

Պուշկինը մեկնեց: Բերդայի բնակիչները մեծապես զարմացել էին. ինչո՞ւ չիկավ այդ մարդը, տաք-տաք հարցեր տվեց ավաղակի մասին, վորի համար պառավին մի չերվոնեց տվեց: Կասկածելի բան է, վա՞յ թե դժբախտություն դուրս գա: Մի սայլ ուղարկեցին Որենբուրգ, պառավին իր չերվոնեցի հետ միասին ներկայացրին իշխանությանը և զեկուցեցին:

— Յերեկ, ինչ-վոր ոտար պարոն յեկավ, նրա նշանները՝ բարձրահասակ չե, մազերը սև են, խուճուճ, գեմքը թխագույն. պետք ե, վոր Նեուր լիներ, վորովհետև մատերի յեղունգների փոխարեն ճանկեր եյին» (Պուշկինը, ինչպես հայտնի յե, շատ չերկար յեղունգներ եր պահում)...

1833 թ. հոկտեմբերի 1-ին Պուշկինը վերադարձավ Բոլդինո և նստեց գրելու։ Գրելու հարմար պայմաններ եյին ստեղծվել, և Պուշկինի ստեղծագործությունն ակունքի պես հորդեց։ «Գրելով տարվեցի և, արդեն ահագին բան եմ գրել», — գոհունակությամբ գրում եր նա կնոջը։ Մեկ և կես ամիս Բոլդինոյում մնալով, Պուշկինը գրեց «Հեքյաթ ձկնորսի և ձկան մասին», «Հեքյաթ մեռած արքայազատեր մասին», «Անժելո», Միցկևիչից թարգմանեց չերկու բալլադա, վերջացրեց Պուգաչովի պատմությունը և գրեց իր յերկու ամենից ավելի աչքի ընկնող յերկերը — «Պղնձե հեծյալ» պոեմը և «Պիկովայա դամա» վիպակը։

1833 թվի նոյեմբերի կեսերին Պուշկինը վերադարձավ Պետերբուրգ։

ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԳԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Անիչկովյան պալատում կազմակերպվում հյին ցարական մտերմական յերեկոնի, ուր ընդունված եր հրավիրել միմիայն արքունական կոչում ունեցող անձանց։ Ցանկանալով նատալիա Նիկոլայեվնայա-ռաջ բաց անել այդ յերեկոնների մուտքը, Նիկոլայը 1834 թվի նոր տարվա նախորդակին գրեց հետևյալը. «Արտաքին գործոց մինիստրության ծառայող տիա-

դոսալոր խորհրդական Ալեքսանդր Պուշկինին ամենավորմամբ ար շնորհեցինք մեր պալատի կամերյուսկերի կոշումը: Պուշկինին կամերյուսկերի կոշում շնորհելով, Նիկոլայը մեկ անգամից հասավ յերկու նպատակի — իր համար հնարավոր դարձրեց հաճախելի հանդիպումները Նատալիա Նիկոլանայի հետ և խորապես նվաստացրեց Պուշկինին, վորին իր հոգու խորքում ատում եր. կամերյուսկերի կոշում եր տրվում սովորաբար շատ յերիտասարդ մարդկանց, և յերեսունհինգամյա, արդեն սպիտակող Պուշկինը պետք ե, վոր նրանց բաղմության մեջ շատ ծիծաղելի տպավորություն գործեր:

Պուշկինը, իմանալով այդ շնորհումի մասին, կատաղեց: Սաստիկ վրդովված, նա կամեցավ գնալ պալատ և կոպիտ խոսքեր ասել հենց իրեն՝ ցարին: Իր այդ շնորհումի պատճառը նա շատ լավ եր հասկանում:

Պուշկինի հոգին տխուր եր ու պղտորված: Նա վոչ վոքի չեր գանգատվում իր ծանր կյանքի մասին, բայց նրա գեմքի վրա բարեկամները հաճախ կաբղում եյին մոռյլ անհանգստություն: Գալիս ե, տխուր քայլում սենյակում, ձեռքերը դրած լայն անդրավարտիկի գրպանները, և վհատ կբկնում ե:

— Տխուր ե: Թախիծ:

Այժմ, դրեթե յերբեք նրան զվարթ ու անհոգ չեցին տեսնում: Շատ սակավ նրա մեջ արթնանում եյին նախկին կատակասերն ու չարաճճին:

Պուշկինի գրական մեծությունը գնալով մեծանում եր: Նրա պոեզիայի խիստ ու գուսպ պարզությունը, արձակի սեղմ գրվատումը չեյին բավարա-

քում հասարակությանը, վորը հափշտակությամբ կար-
դում եր Բենեդիկտովի եֆեկտավոր, շառաչուն վո-
տանավորները, Մառլինսկու գուհագեղ արձակը և ան-
տարբերությամբ անցնում Պուշկինի կողքով: Քննա-
դատությունը հաշվի առավ այդ հարարերությունը,
եւ ավելի անդուսպ կերպով սկսեց հարձակվիլ Պուշ-
կինի վրա:

Պուշկինը քիչ եր գրում, գրածի նկատմամբ
շատ խիստ եր և այդ պատճառով եւ շատ չեր տպագ-
րում: Շատ քան եւ գրաքննությունն էր արգելում:
Պուշկինի կյանքի վերջին վեց տարում ընթերցողը
ներա խոշոր գեղարվեստական յերկերից կարողացել
եր ծանոթանալ միայն «Պիկովայա դամա»-յին և
«Կապիտանի աղջկան»:

Կիսաշխարհում նրան չեյին սիրում, վորովհետեւ
վախենում եյին նրա սուր, սպանիչ եպիգրամներից,
վորոնց նկատմամբ նա ժլատ չեր և վորոնց պատճա-
ռով «Կիսաշխարհում» վաստակեց անհաշտ թշնամի-
ներ:

*
* *

1834 թվի բարեկենդանի շարաթը Նատալիա
Նիկոլայեվնան շատ պարելուց հիվանդացավ և, լավա-
նալուց հետո, մինչև աշունը, բոլոր լերեխաների հետ
գնաց Կալուգայի նահանգը՝ իր յեղբոր մոտ: Պուշկի-
նը Պատերազմում մենակ մնաց հսկելու «Պուգաչով-
յան բուհտի պատմության» տպագրության գործին:
Հանկարծ նա Ցարսկոյե Սելոյից, Ժուկովսկուց տագնա-
պալի մի նամակ ե ստանում այն մասին, թե Պուշ-

կինի ինչ վոր նամակ հայտնի չե դարձել կայսրին. և նա շատ բարկացած եւ Բանից դուրս յեկավ, վոր Մոսկվայի փոստը բաց եր արել Պուշկինի՝ իր կնոջը գրած նամակը և ուղարկել եր չերրորդ բաժանմունքը: Այդ նամակում Պուշկինը գրում եր, թե մտադրություն չունի ներկա լինել գահաժառանգի չափահասության հանդիսավոր տոնին, և բավական անհարգալիւր լեզվով եր արտահայտվել իր կամեր-յունկերության մասին: Ժուկովսկուն հաջողվեց գործը հարթել:

Պուշկինը վորոշեց դուրս պրծնել վանդակից, վորի մեջ նրան փակել եր կառավարությունը: 1834 թ. հունիսի 25-ին նա Բենկենդորֆին հրաժարականի մասին խնդրագիր տվեց: Այդ խնդրագիրը ցարին սաստիկ զայրացրեց: Ժուկովսկին իրար անցավ և սկսեց Ֆարսկոյե Սելոյից Պուշկինին նամակներով ուժակոծել, նրան մեղադրելով հիմարության և անտակտության մեջ: Ժուկովսկու ճնշման ներքո, Պուշկինը հետ վերցրեց խնդրագիրը:

Ինչո՞ւ կառավարության վերաբերմունքը Պուշկինի հանդեպ այդքան թշնամական ու կասկածամիտ եր: Պուշկինն իր ամբողջ եյությամբ անընդունելի յեր ինքնակալության համար: Ի՞նչ կարևոր ե, վոր Պուշկինն ընդունում եր» նրան: Հարկավոր եր վոչ թե ընդունել, այլ խանդավառ սիրել ու դովերգել նրան, առանց քննադատության, առանց ինքն իրեն զսպելու և առանց հետ նայելու: Իր «Ռուսաստանի զրպարտիչներին», «Բորոդինյան տաբեղարձը» ներբողներով Պուշկինը քիչ մնաց այդ ուղին բռներ, բայց իսկույն հետ դարձավ և այլևս չվերադարձավ:

Իսկ Նիկողայի ինչին եր պետք «պարզապես» հանճարեղ բանաստեղծը, վորը «պարզապես» հանճարեղ չիր-կեր եր ստեղծագործում: Պուշկինը չեր տեղավորվում Նիկողայան ինքնակալութւան շրջանակների մեջ վոչ թե իբրև նրա թշնամի, այլ իբրև ամենավիթխարի մի կուլտուրական յերևույթ, վորը գերաճել եր նրա շրջանակներից դուրս: Արքունական քաջարհիկ կյանքի շրջանակներում եւ Պուշկինը չեր տեղավորվում դարձյալ վոչ թե իբրև նրա ժխտողը, այլ իբրև խորապէս կուլտուրական, արժանապատուութւամբ լեցուն մարդ, վոր որդանապէս անընդունակ եր պալատական ծառա դառնալու:

Նիկողային հաջողվեց նրան ծունկի բերել, բայց ծնկաչոք դրութւան մեջ ել Պուշկինը կանգուն եր, առանց խոնարհելու հպարտորեն բարձրացրած գլուխը: Կայսրն աչք տեսնում եր և զգում, վոր Պուշկինն «ոտար» ե ու ամեն ինչի ընդունակ:

Իսկ դեռ շատ բան չգիտեր կայսրը Պուշկինի մասին: Դեռ նույն 1827 թվին, յերբ Պուշկինը յերես եր դարձրել «ոամիկից», — դեռ այն ժամանակ մի չհղկված սեպորութւան մեջ նա մտախոհ այսպիսի ատղեր եր գրում:

Վոսկե շրջանում մեծատունների՝
Ցարերից շուրջ՝ պոետին յերանի,
Ծիծաղ ու արցունք միշտ ունենալով,
Դառն ճշմարտութւամբ սուտն համեմելով,
Բթացած ճաշակն ե նա գրգռում
Յեւ բոյարներին փառքի յե դրդում.
Նա զարդարում ե ճոխ խնջոյքները,

Լսում ես նրանց խմաստուն գովքը.
 Մինչդեռ, ծանրաշարժ դռներից աչքն կողմ,
 Խըռնրվելով տան մուտքի մոտ հետին,
 Ծառաների բիրտ հրմշտուցի տակ՝
 Ամբոխը հեռվից լսում ես յերգչին:
 (Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Այժմ, ծառաներից հրմշկավող այդ ժողովուրդը,
 վորը հարգանքով լսում ես բանաստեղծին սև ճաղերի
 մոտ, Պուշկինի առջև բարձրանում ես վորպես նոր,
 ամենացանկալի ունկնդիր: Մահվանից կես տարի ա-
 ոաջ նա գրում ես «Հուշարձանը»-ը, վորը հրաշալի յե՛-
 Պուշկինի համար միանգամայն նոր մոտեցումով դե-
 պի պոեզիայի խնդիրները և իր սեփական բանաս-
 տեղծական արժանիքների գնահատումով: Իր ձևով
 այս բանաստեղծությունը Դերժավինի համանուն բա-
 նաստեղծության նմանողությունն է: Դերժավինն իր
 «Հուշարձան»-ում թվում ես այն արժանիքները, վո-
 ռոնք, նրա կարծիքով, նրան իրավունք են տալիս հիշ-
 վելու հետագա սերունդների կողմից: Այդ արժանիք-
 ները Ֆեկատերինա յեբկերոգի «աստվածանման Ֆելի-
 ցայի» յերգիչը տեսնում եր այն բանում.

Վոր առաջինն հանդգնեցի զըմբռնելի ոռոս
 լեզվով
 Ազգարարել Ֆելիցայի առաքինի գործերը,
 Ասածո մասին միշտ զրուցել մի պարզու-
 թյամբ սրտագին
 Յեվ ժպտալով՝ ճշմարիտ խոսք ասել ցարի
 յերեսին
 (Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Ընդգծված ձևով իրեն նրան հակադրելով, ահա
թե ինչպես եր փառքի իր իրավունքները հիմնավորում
Պուշկինը. նա պարծենում եր, վոր իր հուշարձանը չի
ծածկի ժողովրդական շավիղը և վոր այդ հուշարձանն
անհնազանդ գլխով բարձրացել ե ավելի վեր, քան
ամեն տեսակ ցարական հուշարձանները: Յեւ ինչի՞
համար ե նա սպասում ժողովրդից ճանաչվել:

Յեւ դեռ յերկար յես կլինեմ ժողովրդին սիրելի,
Վոր լաբելով իմ քնարը՝ արթնացրել եմ միշտ բարին,
Վոր իմ դաժան ու բիրտ դարում ազատություն եմ
յերգել,
Ընկածների համար յես միշտ կարեկցություն եմ հայցել:
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Մեծ դարմանք ե առաջացնում «Հուշարձանի»
յեզրափակիչ տունը:

Աստվածային կամքին, մուսա, միշտ հնազանդ յեղիր գու.
Անվախ ամեն պարսավանքից, առանց պսակ հայցելու,
Զրպարտություն ու դովասանք դու սառնարյուն
ընդունիր
Յեւ տխմարի վերաբերմամբ դու յերբեք մի առարկիր:
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Սա հասկանալի և լիովին տեղին կդառնա, յեթե
բանաստեղծության մեջ մենք տեսնենք վոչ միայն
իր նախկին բանաստեղծական գործունեյության արդ-
յունքների ամփոփումը Պուշկինի կողմից, այլև վրճ-
ռական հայտարարութունն այն մասին, վոր ինքն
անցնում ե բոլորովին նոր բանաստեղծական դիրքե-
րի: «Բարի զգացմունքներ արթնացնելը», «ազատու-
թյուն փառաբանելը», «ընկածների նկատմամբ վողոր-
մած լինելու կոչ անելը»,— ահա թե ինչն ե այժմ ա-

մենից ավելի սկսում գնահատել Պուշկինն իր անցյալ գործունեյության մեջ և ահա թե ինչո՞ւմն է նա տեսնում «աստծու հրամանը» ապագայի գործունեյության համար: Թևակոխելով այդ նոր ուղին, նա պատրաստ է հիմարի ծաղրին, վիրավորանքին և զրպարտանքին, այդ ճանապարհին նրան հարկավոր չեն վնչ գովեստներ, վնչ ել պսակներ:

Պուշկինն այժմ ձգտում է մոտենալ Բելինսկուն, իր արիստոկրատ բարեկամներից թագուն նրան և ուղարկում իր «Սովրեմեննիկ» հանդեսը, պատրաստվում է նրան հրավիրել աշխատակցելու այդ պարբերականին: Պուշկինի պոեզիայի մեջ սկսում են հնչել վաղուց մոռացված հնչյուններ:

Քաղաքացիական խորը դայրույթով և լեցուն մի բանաստեղծություն, վորը կրում է «Աշխարհիկ իշխանություն» գրգռիչ վերնագիրը («Յերբ կատարվեց մեծ հաղթանակը...»): Պուշկինն սկսում է դրամա գրել ֆեոդալական ասպետության ժամանակներից, հոյակապ մտահղացում ունենալով ցույց տալ ասպետական ազնվականության ջախջախումն այն ժամանակվա դեմոկրատիայի՝ գյուղացիության և քաղաքային աճող բնակչության կողմից: Գրված են սկզբնական տեսարանները միայն, բայց մեզ հասել է ամբողջ դրամայի պլանը պարունակող կոնսպեկտը, և նրանից յերևում է, թե ի՞նչպիսի հեղափոխական պաթոսով պետք է շնչեր այդ դրաման:

Պուշկինի նյութական դրությունը գնալով ավելի ու ավելի յեր խճճվում: Կյանքը Պետերբուրգում

ալիսի պահանջներով, վոր առաջագրում ելին ար-
քունական կյանքն ու նրա կնոջ աշխարհիկ հաջողու-
թյունները, ամենևին չեր համապատասխանում նրա
միջոցներին: Պարտատերերը պաշարում ելին նրա բնա-
կարանը, վճարելու պահանջներով լեցուն նամակներ
եկին տեղում: 1835 թ. ամռանը Պուշկինը նորից փորձ
կատարեց դուրս պրծնել Պետերբուրգից: Նա Բենկեն-
դորֆին գրեց. «Յես ինձ հարկադրված եմ տեսնում
վերջ դնել այն ծախքերին, վորոնք տանում են մի-
այն դեպի պարտք և վորոնք ինձ համար պատրաս-
տում են անհանգստությամբ ու դժվարություններով,
յեթե վոչ աղքատությամբ ու հուսահատությամբ լե-
ցուն մի ապագա: Յերեք կամ չորս տարի մնալով
գյուղում, յես նորից հնարավորություն կունենամ վե-
րադառնալ Պետերբուրգ և ձեռնարկել այն զբաղմունք-
ներին, վորոնց համար յես պարտական եմ նորին մե-
ծության բարությանը»:

Ցարը նորից մերժեց և միայն թույլ տվեց Պուշ-
կինին փոխ տալ չերեսուն հազար ռուբլի, իսկ այդ
պարտքը մարելու համար պահել նրա ռոճիկը: Այդ
փողերը գնացին ամենակենսական պարտքերի վճար-
մանը, Պուշկինն այլևս ռոճիկ չստացավ և չեկամու-
տի միակ աղբյուրը նրա համար մնաց գրական աշ-
խատանքը: Բայց մշտական հոգսերի և անախորժու-
թյունների մեջ, վորոնցով շրջապատված ապրում եր
այժմ Պուշկինը, նա աշխատել չեր կարող: «Այստեղ
Պետերբուրգում, — գրում եր նա հորը, — յես վոչինչ
չեմ անում, միայն թե գրգռվում եմ մաղձոտության
սաստիճանի»:

Գրելը դադարեց նաև գյուղում, ուր սովորաբար

գնում եր Պուշկինն աշնանն աշխատելու համար։
1835 թվի աշնանը նա գնաց Միխայլովսկոյե, ապրեց
մի ամիս և գրեց կնոջը. «Այսպիսի անպտուղ աշուն
ամենևին ինձ չէր պատահել։ Գրում եմ, բայց ան-
շնորհք։ Ներշնչման համար հոգեկան հանգիստ և հար-
վալուր, իսկ յես ամենևին հանգիստ չեմ»։

Վաղուց տենչում եմ վիճակ խնդագին.

Հոգնաբեկ սարուկս վաղուց եմ ուզել՝

Աշխատանքի ու մաքուր գրգանքի

Դեպի հեռավոր ոթևանն փախչել

(Թարգմ. Մ. Դուրպարյան)

Բայց Նատալիա Նիկոլայեվնան այդ «փախստին»
ամենևին համամիտ չէր։ Նա չէր կարող տանել գյու-
ղը, Պուշկինի հետ անցկացրած ամբողջ կյանքի ըն-
թացքում վոչ մի անգամ չէր յեղել վնչ Միխայլովս-
կոյեցում, վնչ ել Բոլդինոյում։ Ամռանը նրանք թանգ
ամառանոց ելին վարձում Պետերբուրգի մոդա-
լի մեջ յեղած վորեւե կղզում, ուր կարելի յեր ապ-
րել նույն աղձկալի զվարթ կյանքով, ինչպես ձմռա-
նը։ Նատալիա Նիկոլայեվնայի աշխարհիկ հաջողու-
թյունները շարունակ մեծանում ելին։ Այժմ արդեն
վոչ թե Պուշկինն եր նրան լուսավորում իր փառքով,
այլ նա, բոլորին իրենով հիացրած գեղեցկուհին եր
լուսավորում նրան, համեստ տիտղոսավոր խորհրդա-
կանին և «հեղինակին»։

1834 թվին Պետերբուրգ յեկավ յերիտասարդ
Փրանսիացի բարոն Ժորժ Դանտեսը, վորն «որինա-
կան» Բուրբոնյան դինաստիայի կողմնակից եր։

1830 թվի հեղափոխությունից հետո, վորը տապալից
 Բուրբոններին, նա չցանկացավ մնալ և ծառայել
 Ֆրանսիայում: Պետերբուրգում Դանտեսն իր ունեցած
 կապերի շնորհիվ ուղղակի սպա ընդունվեց բոլոր
 գվարդիական հեծելազորային գնդերից առաջնագույ-
 նը հանդիսացող հեծելապահնորդական գնդում: Կիսաշ-
 խարհում նա իսկույն և եթ նկատելի զիրք գրավեց:
 Բարձրահասակ, գեղեցկագեմ, ինքնավստահ, գվարթ,
 սրամիտ մարդ լինելով, նա ամեն տեղ ցանկալի
 հյուր էր:

Պուշկինը Դանտեսի հետ ծանոթացավ նրա Պե-
 տերբուրգ գալուց մի փոքր հետո: Դանտեսի Ֆրան-
 սիական աշխուժությունը, գվարթությունը և սրամտու-
 թյունը դուր եյին գալիս Պուշկինին: Դանտեսը սկսեց
 լինել նրանց տանը, նրան ուրախությամբ եյին ըն-
 դունում նաև Պուշկինին մոտիկ ընտանիքներում —
 Կարամզինների, Վյազեմսկիների ընտանիքներում:
 Հաճախ եյին իրար հանդիպում: Դանտեսը սիրահար-
 վեց Պուշկինի կնոջը: Նա անընդհատ հետևում էր Նա-
 տալիա Նիկոլայեվնային, յերևում էր ամեն տեղ, ուր
 լինում էր նա, պարահանդեսներում միայն նրա հետ
 էր պարում: 1836 թ. ամռանը այդ ժամանակ մոզա-
 դարձած Հանքային ջրերում (Յելագինի կղզում) տե-
 ղի ունեցած մեկ յերկու պարահանդեսից հետո,
 բոլորը սկսեցին խոսել Դանտեսի սիրային հետապն-
 դումների մասին: Պուշկինը բացատրություն ունե-
 ցավ Նատալիա Նիկոլայեւնայի հետ և Դանտեսին մեր-
 ժեց իր տունն ընդունել: Բայց սիրահարվածները շա-
 րունակում եյին տեսնվել ընդհանուր ծանոթների
 տանը և կիսաշխարհիկ պարահանդեսներում:

Պուշկինի գլխավերևում, վորպես աշնանային կըպ-

չող ճանճ, ավելի ու ավելի աներեսաբար սկսեց ճախրել «կոտորավոր» զարհուրելի բառը: Մի պարահանդեսում՝ մի յերիտասարդ սրիկա, շփերթ իշխան Պ. Վ. Դոլգորուկովը, իր բարեկամներին աչքով ցույց տալով Դանտեսին, Պուշկինի գլխին հետևից կոտորոշների պես լարձրացրեց մատները:

ՄԵՆԱՄԱՐՏԸ

Դրաման արագորեն հասունանում էր: Պուշկինը հավատ էր ընծայում կնոջը և չէր կասկածում նրա հավատարմության մասին: Բայց նրան կատաղեցնում էր «կոտորավոր» այն գերը, վոր իրեն չարախնդար փերագրում էյին կիսաշխարհում:

Իսկ այստեղ խոսում էյին վոչ միայն Դանտեսի մասին: Պուշկինը պատմում էր իր բարեկամ Նաչչուկինին, վոր Նիկոլայը սպայի պես հետապնդում է իր կնոջը, առավոտները գիտմամբ մի քանի անգամ անցնում է նրա լուսամուտների տակով, իսկ չերեկոյան գեմ պարահանդեսներում հարց է տալիս, թե ինչ՞ու նրա լուսամուտների վարագույրները միշտ իջեցված են:

1836 թվի նոյեմբերի 4-ին Պուշկինը քաղաքային փոստով ստացավ փոխված ձեռագրով գրված հետևյալ բովանդակությամբ անանուհն մի պատկվիլ.

«Կոտորավորների ճաճանչափալ Որդենի մեծ ասպետները, հրամանատարները և կավալերներն իրենց ընդհանուր ժողովում, Որդենի մեծ մագիստրոս, նորին գերազանցութուն Դ. Լ. Նարիշկինի նախագահությամբ, միաձայն ընտրեցին Ալեքսանդր

Պուշկինին կոտորածները Որդենի մեծ մաքիստրոսի տեղակալ և Որդենի պատմաչիր»:

Նույնպիսի նամակներ ուղարկվեցին նաև Պուշկինի բազմաթիվ ծանոթներին: Դ. Լ. Նարիշկինը կայսր Ալեքսանդր 1-ի հետ յերկարամյա կապ ունեցած գեղեցկուհի Մարիա Անտոնովնայի ամուսինն էր: Պուշկինին Նարիշկինի տեղակալի պաշտոն շնորհելով, պատկվիլը միանգամայն պարզ կերպով ականաբեկում էր, վոր Պուշկինի դրությունը Նիկոլայի նկատմամբ նույնպիսին և համարվում, ինչպես Նարիշկինի դրությունն Ալեքսանդրի նկատմամբ: Ինչպես այժմ պարզվում է, պատկվիլը գրել էր Պ. Վ. Դոլգորուկովը, բայց նրա հետևում կանգնած էր Պուշկինի կիսաշխարհիկ թշնամիների մի ամբողջ վոհմակ այդ թվում, ըստ յերեվույթին, ժողովրդական լուսավորության միեկտոր Ուվարովը, վորին Պուշկինը ծագրել էր «Լուկուլոսի ապաքինման առթիվ» սատիրայում: Բայց Պուշկինը, չգիտես ինչհա, կասկածեց, վոր պատկվիլը ուղարկել է հոլանդական դեսպան Գեկկերնը: Գեկկերնը ցոփ ու չարամիտ բամբասան էր մարդ էր: Նա կրքոտաբար սիրում էր Դանտեսին և կեստարի առաջ վորդեգրել էր նրան, այնպես վոր Դանտեսն այժմ կոչվում էր բարոն Գեկկերն: Դեսպանին մենամարտի կանչելը Պուշկինն անհարմար համարեց և մարտակոչն ուղարկեց Դանտեսին:

Ծերունի Գեկկերնը շատ գախեցավ այն հետեվանքներից, վոր կարող էր ունենալ իր և իր վորդեգրի կարերայի համար առաջիկա մենամարտը: Դանտեսի հետ միասին նրանք այսպիսի մի յեղբ մտածեցին: Դանտեսին վաղուց արդեն սիրահարված

եր Նատալիա Նիկողայեվնայի մեծ քույրը՝ Յեկատե-
րինա Գոնչարովան։ Այժմ, անախորժ դրությունից
դուրս պրծնելու համար, վորի մեջ դրել եր նրանց
Պուշկինի մենամարտի կոչը, Գեկկերները հայտարա-
րեցին, թե Դանտեսը վոչ թե Նատալիա Նիկողայեվ-
նային ե հետապնդում, այլ նրա քրոջը և պատրաստ
ե ամուսնանալ նրա հետ։ Պուշկինն իր մարտակոչը
հետ վերցրեց։ 1837 թվի հունվարի 10-ին տեղի ու-
նեցավ Դանտեսի և Գոնչարովայի հարսանիքը։ Այս-
պիսով Դանտեսը դարձավ Պուշկինի ազգականը։ Նա
հարսանիքի հրավերով գնաց Պուշկինի մոտ, բայց
Պուշկինը չընդունեց և հրամայեց հաղորդել, վոր չի
կամենում նրա հետ վոչ մի հարաբերություն ունե-
նալ։

Սակայն նրանք շարունակ հանդիպում էին կի-
սաշխարհիկ պարահանդեսներում և ընդհանուր ծա-
նոթների տանը։ Դանտեսը շարունակում եր Նատա-
լիա Նիկողայեվնային հետապնդել լիտության չա-
փերի համոզող համառությամբ։ Պուշկինի կատաղու-
թյունը նրան գվարճացնում եր, և նա նրա ներկա-
յությամբ առանձին ջանասիրությամբ եր սիրաբա-
նում Նատալիա Նիկողայեվնայի հետ։

Պուշկինը գրեթե խելագարության աստիճանի
հասավ։

1837 թվի հունվարի 26-ին նա ավագ Գեկկեր-
նին մի նամակ ուղարկեց, վորը լիքն եր ամենա-
սոսկալի վիրավորանքներով։

Այդ նամակից հետո մենամարտն անխուսափե-
լի դարձավ։ Հենց դրան ել ձգտում եր Պուշկինը.
խճճված դրությունից դուրս գալու այլ յեւք նա չեր

տեսնում: Գեկեկերնի և Դանտեսի համաձայնությամբ,
Պուշկինին մարտակոչ ուղարկեց Դանտեսը: Մարտա-
կոչը ստանալով, Պուշկինն իսկույն հանգստացավ:

Առավոտը Պուշկինը վաղ վեր կացավ: Նախորդ
որվա պես նա զվարթ էր, թեթե ու հանգիստ: Թեչ
խմեց և նստեց դրելու: Նամակ չեկավ Դանտեսի վկա
դ՝ Արշիակից: Նա Պուշկինին խնդրում էր իր վկային
ուղարկել բանակցությունները համար: Պուշկինը գը-
նաց վկա փնտռելու: Պանտելեյմոնովսկայա փողոցում
նա պատահմամբ հանդիպեց իր լիցեյի հին ընկերնե-
րից՝ ճարտարագիտական զորքերի փոխ-գնդապետ Կ.
Կ. Դանդասին և խնդրեց իր վկան լինել: Դանդասը
պատրաստակամությամբ համաձայնեց, նա գնաց դ՝
Արշիակի մոտ: Նրանք յերկուսով մշակեցին մենամար-
տի պայմանները: Դանդասը Պուշկինին բերեց մենա-
մարտի զրավոր պայմանները: Պուշկինը չկարգաց,
ամեն ինչի համաձայնեց և Դանդասին ուղարկեց ատըր-
ճանակ գնելու: Իսկ ինքն ուրախ զվարթ նստեց և
սկսեց զբաղվել իր «Մովրեմեհնիկ» հանդեսի գործե-
րով: Բաց արավ Իշիմովայի «Ռուսաստանի պատմու-
թյունը մանկական պատմվածքներով» գրքույկը և
սկսեց կարդալ:

Պայմանադրված ժամին նա միացավ Դանդասին
Նեյսկի պրոսպեկտի անկյունում գտնվող Վոլֆի հրու-
շակարանում: Նրանք սահնակ նստեցին և գնացին
հանդիպման նշանակված վայրը — Չոռնայա վտակի
վրա գտնվող Կոմենդանտսկայա ամառանոցը: Այնտեղ
հասան հակառակորդների հետ միաժամանակ: Գնա-
ցին պուրակը, ընտրեցին հարթավայր տեղ: Այդ վայ-
րը ծածկված էր ձյունակույտերով: Յերկու վկաները

և Դանտեսը սկսեցին ձյան մեջ վտարելով լայն շա-
վիղ բաց անել, վորով պետք է իրար մոտենալին հա-
կառակորդները: Պուշկինը, արջի մուշտակում փաթաթ-
ված, նստել էր ձյունակույտի վրա և անհամբեր
սպասում էր: Վկաները շավիղում հասնեցին քայլերը,
վորպես պատենշ ձյան վրա դրին իրենց մուշտակները
և սկսեցին լցնել ատրճանակները: Պուշկինն անհամ-
բերությամբ հարց տվեց.

— Դեհ, վերջացրի՞ք:

Ամեն ինչ պատրաստ էր: Հակառակորդներին
կանգնեցրին իրենց տեղերը, նրանց հանձնեցին ատրճ-
անակները: Դանտեսը ազդանշան տվեց, գլխարկը
թափահարելով:

Պուշկինն արագ մոտեցավ պատենշին, կանգ ա-
ռավ և սկսեց ատրճանակով նշան բռնել: Բայց այդ
ժամանակ Դանտեսը, դեռևս պատենշից մի քայլ հե-
ռավորության վրա, կրակեց: Պուշկինն ընկավ շինելի
վրա, վորը վորպես պատենշ էր ծառայում: Նա յերես-
նիվայր անշարժ պառկած էր: Վկաները և Դանտեսը
նետվեցին դեպի նա: Պուշկինն ուշքի յեկավ, բարձ-
րացրեց գլուխը և ասաց.

— Սպասեցեք: Յես ինձ մեջ բավականաչափ ուժ
եմ զգում կրակելու համար:

Դանտեսն իր տեղը վերադարձավ, կողքի կանգ-
նեց և կուրծքը ծածկից աջ ձեռքով: Պուշկինը բարձրա-
ցավ ծնկների վրա և, կիսապառկած դրությամբ, սկը-
սեց նշան բռնել: Յերկար նշան բռնեց: Վորոտաց
կրակը: Դանտեսն ընկավ: Պուշկինը նետեց ատրճա-
նակը և բացականչեց. — Բրավո:

Յեվ նորից անզգա ընկավ ձյան մեջ: Սակայն

Դանտեսին տապալել եր միայն ուժեղ կոնսուլին.
գնդակը ծակել եր ձեռքի մսուտ մասը և կալել անդ-
րավարտիկի կոճակին. հենց այդ կոճակն ել փրկեց
նրան:

Ուշքի գալով Պուշկինը հարցրեց դ' Արշիակին.

— Սպանեցի՞ նրան:

— Վոչ, վիրավորեցիք:

— Տարորինակ ե, — ասաց Պուշկինը, — յես կար-
ծում եյի, թե ինձ բավականություն կպատճառի նը-
րան սպանելը, բայց հիմա զգում եմ, վոր վոչ... բայց
և այնպես, միևնույն ե. Հենց վոր լավանանք, նորից
կսկսենք:

Ընդհանուր ջանքերով վկաները Պուշկինին սահ-
նակ նստեցրին: Կոմենդանտսկայա ամբաստանցի մոտ
նրանք մի կառք դտան, վորն ամեն պարագայի հա-
մար ուղարկել եր Գեկկերնը: Դանտեսը և դ' Արշիակը
առաջարկեցին Դանդասին կառքն ոգտագործել Պուշ-
կինի համար: Դանդասն ընդունեց առաջարկը: Առանց
Պուշկինին ասելու, թե ում կառքն ե, նա Պուշկինին
նստեցրեց և նրա հետ քաղաք գնաց:

Նառալիա Նիկոլայեվնան վաղուց եր վերադար-
ձել զբոսանքից և իր քրոջ՝ Ալեքսանդրայի հետ Պուշ-
կինին ճաշի յեր սպասում: Հանկարծ առանց զեկու-
ցելու մտավ Դանդասը և, աշխատելով հանգիստ լինել,
հաղորդեց, վոր Պուշկինը հիմա մենամարտեց Դան-
տեսի հետ և վիրավորված ե, բայց շատ թեթեւ: Նի-
կոլայեվնան նետովեց դեպի գավիթը, ուր արդեն ձեռ-
քերի վրա բերում եյին Պուշկինին: Կինն ուշաթափ-
վեց: Պուշկինին պառկեցրին իր կաբինետում բազմո-
ցի վրա: Ուշքի գալով, կինն ուղեց ներս մտնել, բայց

Պուշկինը բարձրաձայն բղավեց — ներս մի գա: Նա
չէր ուզում, վոր կինը տեսնի իր վերքը, և նրան
կանչեց այն ժամանակ միայն, յերբ արդեն հանվեց-
րել ու պառկեցրել էյին:

Իրար հետեւից չեկան բժիշկները, յեկան Պուշ-
կինի բարեկամները — Ժուկովսկին, Պլենտը, Վլա-
դիմսկին, Ա. Տուրգենևը:

ՄԱՀՎԱՆ ՄԱՀԻՃՈՒՄ

Պուշկինը սաստիկ տանջվում էր, բայց հաճախ
հարցնում էր կնոջ մասին.

— Խեղճը, անմեղ տեղը տուժում ե և պիտի տու-
ժի մարդկանց կարծիքից:

Իրեն՝ կնոջն ասաց.

— Քեզ մի կշտամբիր իմ մահվան համար: Սա
մի վործ ե, վոր միմիայն ինձ ե վերաբերում:

Լեյբ-վիրաբուժ Արենդտին նա խնդրեց կայսրին
հաղորդելու իր խնդիրքը այն մասին, վոր Դանդաբը
չհետապնդվի մենամարտին մասնակցելու համար: Դան-
դաբը նրանից չէր հեռանում, Նա ասաց Պուշկինին,
վոր ուզում ե Դանտեսին մենամարտի կանչել նրա
վրեժը լուծելու համար: Պուշկինը խոժոռեց.

— Վոչ, Վոչ, Հաշտություն, հաշտություն:

Զայրույթն ու կատաղությունը, վոր բորբոք-
վում էյին նրա մեջ վերջին ամիսները, այժմ չքացել
էյին. նա հանգիստ էր, հեղ ու խաղաղ: Մի քանի
բարեկամներ այն տպավորությունն էյին ստանում,
վոր Պուշկինը մահ էր փնտռում և ուրախ էր նրա

համար, վորպես իր անելանելի դրության միակ լուծում:

Պուշկինը փորից եր վիրավորված: Դնդակը ջարդել եր նրա զավակի վոսկրը: Վորովայնի խոռոչում վոսկորի կոտրվածքը ճնշում եր փորոտիքի վրա: Այդպիսի դեպքերում առաջին պահանջն է՝ փորոտիքին լիակատար հանգիստ տալ, կանգնեցնել նրա շարժումն ու պիտոմի միջոցով: Այնինչ, միանգամայն անհասկանալի պատճառներով, լեյբ-վիրաբուժ Արենդտը հիվանդին լուծողական եր տալիս: Հետեւանքները սոսկալի յեղան: Պուշկինի աչքերը վայրենի փայլ ստացան և, թվում եր, պատրաստ էին դուրս պրծնել կապիճներից, դեմքը պատվեց սառը քրտինքով, ձեռքերը սառեցին: Չնայած կամքի բոլոր ճիգերին, նա այնպես եր բղավում, վոր բոլորին սարսափեցնում եր: Վախեցած սենեկապանը Դանդասին հայտնեց, վոր Պուշկինն իրեն հրամայեց տալ դրասեղանի դարակը և հեռանալ, իսկ այդ դարակում ատրճանակ կար: Դանդասը շտապեց Պուշկինի մոտ և նրանից խլեց ատրճանակը, վորը նա կարողացել եր թաղցնել վերմակի տակ: Պուշկինը խոստովանեց, վոր ուզում եր իրեն սպանել, վորովհետեւ տանջանքներն անտանելի էին դարձել:

Առավոտյան դեմ ցավերը փոքր ինչ պակասեցին, և Պուշկինը տիրապետեց իրեն: Յեւ այլևս մինչև մահը վոչ մի հառաչանքով, վոչ մի ճիչով ցույց չտվեց տանջանքները:

Պուշկինի բնակարանի դրսի սանդուխքների մոտ իրար ջարդում էին: Ծանոթ ու անծանոթ խմբվում էին մոլորի առաջ, անընդհատ հարցեր էին տե-

դում.— «Ի՞նչպես ե Պուշկինը, Դրուժյունը չի՞ թե-
թեացել: Հույս կա»:

Հոժ բազմությունները փակում եյին ամբողջ փո-
ղոցը Պուշկինի բնակարանի առաջ, դրսի սանդուխքնե-
րին մոտենալ անհնար եր, Բայց կիսաշխարհի մար-
դիկ չկային այնտեղ:

Պուշկինը ժամ առ ժամ թուլանում եր: Մահը
մոտենում եր, և նա պարզ գիտակցում եր այդ: Բա-
րեկամներն ասում եյին նրան.

— Մենք բոլորս հույս ունենք, դու ինքդ ել մի
հուսահատվիր:

Պուշկինը պատասխանեց.

— Վհչ, չեմ ապրի: Կմեռնեմ, և ինչպես յերևում
ե, այդպես ել հարկավոր ե:

Հունվարի 29-ի կեսօրի մոտ Պուշկինը հայելի
ուզեց, նայեց ինքն իրեն և ձեռքը թափ տվեց: Զար-
կերակը պակասեց և շուտով բոլորովին անհետացավ:
Ձեռքերը սկսեցին սառել:

Շնչառությունը գնալով դանդաղում եր: Վերջին
մի հոգոց և կյանքը դուրս թռավ: Ներկաներն իրենց
ամբողջ կյանքի ընթացքում չեյին կարող մոռանալ
այն վսեմ, յերանելի անդորրությունը, վորը հոսում
եր մահացած Պուշկինի դեմքի վրա:

ԹԱՂՈՒՄԸ

Մոյկայի ափին, այն տան առջև, ուր մեռավ
Պուշկինը, այն ժամանակվա համար միանգամայն ան-
սովոր բան եր կատարվում: Մակընթացության ալիք-
ների պես աճում ու աճում եյին ժողովրդի բազմու-
թյունները, վորոնք ցանկանում եյին խոնարհվել Պուշ-

կինի աճյունի առաջ: Ականատեսներն ցուցմունքով,
Պուշկինի դագաղի մոտ յեկել եյին յերեսունից մին-
չեմ հիսուն հազար հոգի: Քաղաքի բոլոր ծայրերից
դեպի Մոսկա եյին ձգվում կառքերը: Կառք վարձե-
լիս պարզապես ասում եյին՝ «Պուշկինի մոտ»:

Պուշկինի դագաղի մոտ բացակայում եր բարձր
ազնվականությունը. դագաղի մոտ խմբվել եյին ու-
սանողներ, ազատ պրոֆեսիայի տեր մարդիկ, ցածր
կարգի չինովնիկներ, «ազգային առևտրականներ»,
«հասարակ ժողովուրդը», ռադիկալ մանր բուրժուա-
զիայի այն նոր ծագած խավը, վորը շուտով «ռազ-
նոչին» անունը ստացավ: Պուշկինի թաղման ժամա-
նակ ռազնոչիներն առաջին անգամ յեւան հասարա-
կական ասպարեզ և իրենց զգալ տվին վորպես հասա-
րակական ուժ:

Վերջին տարիները Պուշկինն ապրում եր հասարա-
կական, կուլտուրական, գրական սոսկալի մենության
ողակում: «Ապրիլ մենակ»,— դառնությամբ ասում
եր նա իր մասին: Նա չեր ել կասկածում, թե քանի-
քանի հազար ջերմ, անկեղծ բարեկամներ ունի այն
ողակի սահմաններից դուրս, ուր նա մաշվում ու
կորչում եր: Պուշկինի կենդանության ժամանակ
այդ անհայտ բարեկամները կարող եյին շատ բան
չներել նրան,— մահը նրանց զգալ տվեց Պուշկինի
մեծ, անփոխարինելի արժեքն ու պետքականությու-
նը: Յեմ նրանք բարձրաձայն, վճռականորեն վոչ թե
խոսքով, այլ իրենց բոլոր գործողություններով ա-
սացին — Պուշկինը մերն է:

Յերեան յեկավ այն ժամանակ գրեթե անհայտ
բանաստեղծ Լերմոնտովի զայրալի մի բանաստեղծու-

Թյուն — բանաստեղծական կրակոտ պրոկլամացիա:
Բանաստեղծությունը ձեռագիր արտագրություններով
տարածվեց անսովոր արագությամբ, և բոլորը կեր-
մոնտովի հետ կրկնում էին.

Դուք, ազահությամբ կանգնած դահլի մոտ,
Ազատության ու փառքի դահիճներ,
Որենքի թևի տակ թափնված՝ անամոթ,
Ճշմարտությունն է ձեր առջև լուր...
Բայց կա դատաստան ասածո, լկտիներ,
Կն ահեղ դատավոր, սպասում է վաղուց,
Անգոր են նրա մոտ հնչուն վոսկիները,
Մտքերն ու գործեր՝ գիտե առաջուց.
Այնժամ զուր է ձեր չարախոսություն,
Նոր պատուհասից ձեզ այն չի փրկի,
Յեւ ձեր սև արյունով դուք չեք լվանա
Արդար արյունը անմեղ պոետի:
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Հասարակական ցասման բուռն պոթկումը շրջ-
մեցրեց և ահաբեկեց Նիկոլային: Նախ՝ նա անտար-
բեր վերաբերվեց Պուշկինի մահվանը և լիովին ար-
դարացնում էր Դանտեսի վարքը: Ցածից բարձրացող
ճնշումը կայսրին հարկադրեց հասկանալ, վոր խնդիրը
չնչին «հեղինակին», իր պալատի անաստիճան կամեր-
յուններին չի վերաբերում, այլ մի մարդու, վորին
բարձր են գնահատում յերկրի ամենալայն շրջանները:
Նիկոլայը կամա-ակամա ստիպված յեղավ վերա-
կառուցել իր վերաբերմունքը կատարվածի հանդեպ,
ստիպված յեղավ այնպես ձևացնել, թե ինքն էլ է Պուշ-

կինի մահը գնահատում վորպես աղգային մեծ կորուստ: Դանտեսն աստիճանազրկվելով զինվոր դարձվեց և իբրև ոտաբերկրյա հպատակ, արտաքսվեց Ռուսաստանից: Գեկկերսը Նիդերլանդիայի կառավարութան կողմից հետ կանչվեց դեսպանի պոստից:

Մյուս կողմից, Նիկոլայը շտապեց փակել բուռն թափով յեռացող հասարակական զայրույթի դրսեվորման բոլոր ուղիները: Թերթերին առենախիստ հրաման տրվեց Պուշկինի մահվան մասին հաղորդելիս պահպանել պատշաճ չափավորութուն և վայելուչ տոն: Մի թերթ հանդիմանութուն ստացավ մի թըղթակյության համար, վորի մեջ գրված էր, վոր «մեր պոեզիայի արևը մայր մտավ» և վոր «Պուշկինը մահացավ մեծ ասպարեզի կեսին»: Պուշկինի բնակարանի հարևան տներում զինվորական ուղեկալներ գրվեցին, դռան առջև և բնակարանում վխտում էին լըրտեսները: Դիակը դուրս բերելու որվա նախընթաց գիշերը, հունվարի 30-ի լույս 31-ի գիշերը, յերբ բաղմութունը ցրվել էր և բնակարանում նստած էին միայն Պուշկինի մի քանի ամենամոտիկ բարեկամները, յեկան ժանդարմներ՝ գլխավորությամբ ժանդարմների կորպուսի շտաբի պետ գեներալ Դուբելտի: Նըրանք դադար փոխադրեցին վոչ թե Իսկայեվսկի մարյեկեղեցին, ուր հաջորդ ուրը նշանակված էր թաղման ծիսակատարութունը, այլ Կոնյուշեննայի յեկեղեցին: Թաղման ծիսակատարության ուր յեկեղեցու մուտքը շղթայված էր վոստիկանությամբ և թույլատրվում էին հատուկ տոմսերով հրավիրվածները: Ծիսակատարութունը կատարեցին, դադարը դրին յեկեղեցու նկուղը:

Փետրվարի 2-ից լույս 3-ի գիշերը, կես գիշերին, չեկեղեցուն մոտեցավ մի սայլ և յերկու ծածկասայլ: Ծածկասայլերից մեկում նստած եր ժանդարմերիական մի սպա, մյուսում՝ Պուշկինի բարեկամ Ա. Ի. Տուրգենևիլը, վորին հանձնարարված եր դիակին ուղեկցել մինչեւ Պեկովի նահանգը, Պուշկինի Միխայլովսկոյե գյուղից վոչ հեռու գտնվող Սվյատագորսկի վանքում թաղելու համար: Դագաղը դրին սայլի վրա և ամբողջ ուժով քշեցին քաղաքից դուրս: Պեկովի նահանգապետին վաղորոք բարձրագույն հրաման ուղարկվեց՝ դադարն անցկացնելիս «արգելել ամեն մի հատուկ արտահայտություն, ամեն մի դիմադրություն, մեկ խոսքով՝ ամեն մի արարողություն»:

Յուրատեսակ թաղման սափորը սլանում եր կուրյերական ձիերով գիշեր և ցերեկ, կարծես թե վոճրագործները շտապում եյին բոլորից թագուն մինչև վերջը հեռացնել իրենց սև գործը:

Մի փոստային կայարանում, անցկենալիս, մի պրոֆեսորի կին տեսավ իրարանցած ժանդարմներին, վորոնք կառապաններին շտապեցնում եյին շուտ լըծել սայլը, ուր չոր խոտի մեջ դրված եր ճիւղաներով փաթաթված դագաղը: Նայողներից մեկին նա հարցրեց, թե ինչ բան ե:

— Աստված գիտե, թե ինչ: Ինչ-վոր Պուշկին ե սպանվել, — փոստի ձիերով, ճիւղալի ու չոր խոտի մեջ փաթաթած քշում են, մեղա ասածու, շան պես:

Այսպես թաղեց Նիկոլայի պաշտոնական Ռուսաստանը ռուսական մեծագույն բանաստեղծին:

Պուշկինի մահվանից անցել և հարյուր տարի էլնկել և ինքնակալությունը, վոր հալածեց և սպանեց նրան, ընկել են գարշ կարգերը, ուր մարդկանցից վոմանք աշխատում ու տառապում եյին, իսկ մյուսները վոչինչ չեյին անում ու յերանության մեջ եյին գտնվում: Յերբ պատմական բեմը լցվեց աղմուկուն հաղթողով՝ «ռամիկով», Պուշկինի «ճշմարիտ» գնահատողները դառնությամբ հայտաբարեցին, թե բարձր արվեստի վերջը հասավ, և իրենց՝ «բարձր կուլտուրայի» կրողներին մնում և հեռանալ գաղտնի սրբավայրերը և այնտեղ դավանել կուլտը, վորին ջնջելու յե այժմեյականությունը:

Իսկ ի՞նչ պարզվեց:

Մի ժամանակ Պուշկինը, մեծ մենության մեջ մաշվելով, գրում եր.

Վարձահատույց և դատավոր՝ դու ինքդ ես,

Քո գործը դո՛ւ ամենից խիստ կդատես.

Ինքդ դո՞հ ես, արվեստավոր անաչառ:

Գո՞հ ես. խուժանն հայհոյե՛ թող քո վաստակ,

Ծաղրե բագինդ, ուր վառվում և քո կրակ,

Յեռոտանիդ դրդվեցնե տղայաբար:

(Թարգմ. Հ. Հովհաննիսյան)

Յեվ ահա ժամանակակից մի բանաստեղծ (Վլ. Վասիլենկո), հիշելով Պուշկինի այս դառն տողերը, այսպես և դիմում նրան.

Ինչքան փառք են խոնարհվել հնձված,
Ինչքան գահեր են հարվածվել կացնից,
Քո յեռտանին և միայն անշարժ
Աշխարհներ ցնցող «ամբոխի» կողմից:
(Թարգմ. Մ. Դուրգարյան)

Յեռտանին չի սասանվի նա կանգնած և ավելի հաստատ, քան յերբեկիցե: Ընդհանուր սերը դեպի Պուշկինն աճում և տարեց-տարի: Ուրիշը դային յերկրի ազատագրված ժողովուրդները նրա մեջ տեսնում են մեծագույն ուղև լանաստեղծին, ուղևական գրական լեզվի ստեղծողին և ուղևական նոր գրականության հիմնադրին, վոր մարդկությունը հարևատացրեց անմահ յերկերով, վորոնք մինչև այժմ արթնացնում են հեղափոխական միտքը, պայքարի յեն կոչում մարդկության մեծ յերջանկության համար: Պուշկինը բոլորի համար դարձել և պետքական և անփոխարինելիորեն թանկագին: Պետքական և թանկագին՝ իր հանճարեղ լանաստեղծական ուժի համար, անդուսպ խռովարարության համար, չթուլացող վորոնումների համար, ուրախության և գեղեցկության համար, վորով նա թաթավում և կյանքը, խորը մարդկացնության և կուլտուրականության համար, իր խոսքի անդուգական յերաժշտության համար, իր խոսքի ազնվագարմ պարզության և հստակության համար:

Ժողովրդական այն շավիղը, վորի մասին յերազում եր Պուշկինը, դարձել և լայն, առատորեն կոխողովող ճանապարհ: Պուշկինի գրքերը լույս են տեսնում միլիոնավոր որինակներով

և վայրկենապես ներծծվում են ընթերցող մասսաների
մեջ, ինչպես մի դույլ ջուրը անապատի չոր ավազնե-
րի մեջ: Նրան գիտեն բոլորը: Նա թարգմանված և
խորհրդային Միության՝ մի ժամանակ ամենահետամ-
նաց՝ ժողովուրդների լեզուներով, կատարվել և Պուշ-
կինի այս կանխագուշակութունը:

Յեվ իմ համբավը կանցնի Ռուսիայով մեծ և անծայր
Յեվ կկոչի ամեն մեկն ինձ իր լեզվով սեփական —
Թուր հպարտ՝ սլավոնի, ֆիննը նաև, դեռ խավար
Տունգուսն անդամ, և՛ զալմուդն՝ ստեպների բարեկամ:
(Թարգմ. Վեսպեր)

8ԱՆԿ

Մանկութիւնն և պատանեկութիւնն	3
Պետերբուրգում	7
Հարավում	11
Միխայլովսկոյեյում	20
Յարի և ժանդարմների խնամակալութեան տակ	27
Ուղեվորութիւնն դեպի Կովկաս	32
Մոսկվայում և Բոլղինոյում	36
Ամուսնութիւնից հետո	39
Արքունական գերութեան մեջ	44
Մենամարտը	55
Մահւան մահիճում	61
Թաղումը	68

Պատ. Խմբ. Ռուբ. Չարյան
Շապիկը՝ Հովն. Շավարեի
Սրբազրիչ՝ Ա. Արզախանյան

Հրատ. 3970, Գլավ. լիադ. կ—4487, Պատվ. 1552, Տիրաժ 8000
Հանձնված է արտադրության 21 դեկտեմբերի, 1936 թ.
Աստիճանված է սպելու 17 հունվարի, 1937 թ.

Պետհրատի սպարան, Յերեվան, II Կնունյանցի, 4

П. 10107

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0040502

48

ФТБС 75 ч.

I
A 5022

В. Пересаев
Жизнь Пушкина
изд. Арм. ССР, Ереван, 1937